

ВСТУП

§ 1. Повторення. Вступ

Додаткова інформація з теми

QR 1.1. Із Середньовіччя у модерну добу: від «світу небесного» до світу земного.

QR 1.2. Ранньомодерна доба в історії України.

QR 1.1. Із Середньовіччя у модерну добу: від «світу небесного» до світу земного

У Новий час зростає інтерес до всього, що оточувало людину і впливало на її життя. Цікаво відстежити, як змінювалося ставлення до лихварів. Колись їх навіть не хоронили поряд із християнами. Зате згодом, коли у Європі дедалі важливішу роль відігравали гроші, статус позичальників, які поступово перетворювалися на банкірів, ставав престижнішим.

«Сім'я Феліпе IV» («Фрейліни»),
художник Дієго Веласкес, 1656 р.

«Парний портрет дружини і чоловіка,
який в тримає руках тюльпан та його
цибулину...», художник Міхіль Янсон
ван Міревельд, 1609 р.

Окрім імен з'явилися прізвища. У піснях оплакували старість, адже уперше за багато століть люди до неї доживали. Для поліпшення зору масово майстрували окуляри. Родзинкою тогочасного повсякдення виявилися книги з кулінарії. Найпершу з них, на думку учених, уклав данський архієпископ!

QR-код до вступу. § 1. Повторення. Вступ

У великих містах час «відбивали» механічні годинники, встановлені на ратушах, а не церковні дзвони, як у Середньовіччі. Сміх вже не вважався проявом гріха. Почесті в суспільстві віддавали не лише біблійним мученикам, а й земним героям. Люди, звісно, залишалися набожними, та водночас мирське життя все більше привертало їхню увагу. Отже, світ нестримно змінювався.

Міркуємо і діємо!

Згадайте зміни, що відбулися в повсякденні людей у Середньовіччі. Чи можна зміни Раннього Нового часу вважати прогресивними, модерними? Поясніть, використовуючи текст та ілюстрації.

QR 1.2. Ранньомодерна доба в історії України

XVI століття	XVII століття	XVIII століття
СТАНОВЛЕННЯ КОЗАЦТВА	МОРСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ПОХОДИ КОЗАКІВ	УЧАСТЬ КОЗАКІВ У ПІВНІЧНІЙ ВІЙНІ
ПЕРША ЗАПОРОЗЬКА (ХОРТИЦЬКА) СІЧ	ХОТИНСЬКА БИТВА	ЗРУЙНУВАННЯ КОЗАЦЬКОЇ СТОЛИЦІ – МІСТА БАТУРИН
РІЧ ПОСПОЛИТА	МАСОВЕ ПОКОЗАЧЕННЯ	ЗРУЙНУВАННЯ ЧОРТОМЛИЦЬКОЇ СІЧІ
ПЕРЕКЛАД СВЯТОГО ПИСЬМА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (ПЕРЕСОПНИЦЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ, ОСТРОЗЬКА БІБЛІЯ)	КОЗАЦЬКО-СЕЛЯНСЬКІ ПОВСТАННЯ	ПЕРША МАЛОРОСІЙСЬКА КОЛЕГІЯ
РЕЄСТРОВЕ КОЗАЦТВО	УЧАСТЬ КОЗАКІВ У ТРИДЦЯТИЛІТНІЙ ВІЙНІ	ВІДНОВЛЕННЯ АВТОНОМІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ
БРАТСТВА	РЕФОРМИ ПРАВОСЛАВ'Я	НОВА (ПІДПІЛЬНЕНСЬКА) СІЧ
РЕЛІГІЙНА ПОЛЕМІКА	«ЗОЛОТИЙ СПОКІЙ»	ПРАВЛІННЯ ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ
ЦЕРКОВНА УНІЯ	НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА	ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЛІКВІДУВАННЯ ГЕТЬМАНСТВА
	РУІНА	ЗРУЙНУВАННЯ ПІДПІЛЬНЕНСЬКОЇ СІЧІ
	ГЕТЬМАНЩИНА	ДРУГА МАЛОРОСІЙСЬКА КОЛЕГІЯ
	КОЗАЦЬКЕ БАРОКО	ЛІКВІДУВАННЯ АВТОНОМІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ

Міркуємо і діємо!

Опрацюйте таблицю. Спрогнозуйте перебіг подій історії України впродовж Раннього Нового часу. Поясніть логіку кольорового написання літер.

Розділ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

§ 2. Великі географічні відкриття XV–XVI ст.

Додаткова інформація з теми

QR 2.1. Уривки із записів невідомого учасника експедиції Васко да Гама.

QR 2.2. Найвідоміші мапи епохи Великих географічних відкриттів.

QR 2.1. Уривки із записів невідомого учасника експедиції Васко да Гама

Пам'ятник Христофорові Колумбу, місто Денвер, штат Колорадо, США

Васко да Гама, художник Грегоріо Лопес, 1524 р.

Фернан Магеллан, художник невідомий, XVI–XVII ст.

Мовою історичного джерела

Уривки із записок невідомого учасника експедиції Васко да Гама:

«...17 травня, після 23 днів безкрайого моря, ми побачили землю ... а потім підійшли і до міста Калікут... Послав наш командор одного чоловіка в місто, а там його привели до двох маврів з Тунісу, які говорили і по-кастильському, і по-генуезькому. І першим їх привітанням було: “Який дідько вас сюди заніс?” Але потім вони спитали, що ми шукаємо в такій далечині. А він відповів: “Християн і прянощів”. “Дивна річ, — казали ті, — чому ж король кастильський не послав сюди людей або король французький, або сеньйорія венеційська?” А він відповів: “Тому що король португальський цього не стерпів би”, — і на це вони сказали: “Він не дуже й не правий”. Потім вони пригостили його пшеничними млинцями з медом, а тоді повели на корабель. Тільки-но один з маврів ступив на корабель, він вигукнув: “Вітаю вас! Вітаю вас! Багато рубінів, багато смарагдів... Дякуйте Богові на колінах, що він привів вас у країну таких великих багатств”. Ми всі були дуже вражені, бо ніяк не припускали, що так далеко від Португалії могла бути людина, яка знає нашу мову...

QR-код до розділу 1.

§ 2. Великі географічні відкриття XV–XVI ст.

...А в середу вранці прийшли знову маври, щоб провести командора у палац... Аж чотири години чекав він там, поки цар наказав провести його... Потім [Васку да] Гама передав листи, і цар був задоволений ними, спитав ще, які товари є в португальській країні. Командор відповів — багато хліба, сукна, заліза, міді. Цар знову спитав, чи привіз він які-небудь товари з собою. Так. Привіз усього потроху, як зразки, і що він просить дозволу їх вивантажити...

...І купували наші моряки багато що за безцінь: і гвоздику, і корицю, і прикраси... Спостерігаючи таку велику простоту народу, командор наш вирішив залишити тут для обміну людей, писаря і кількох наглядачів при коморах...

...І погодився нарешті цар відпустити нас додому, і прислав відповідь нашому королю, написану на пальмовому листі. У ньому мовилося: “Прибув до нас Васку да Гама, дворянин вашої країни, і ми були дуже раді цьому. А в нашій країні дуже багато кориці і гвоздики, і імбиру, і перцю, і дорогоцінного каміння, а від вас я хочу золота й срібла, коралів і скарлатного сукна”...»

«Вітрильники ескадри Васко да Гама», художник Гордон Міллер, після 1977 р.

Міркуємо і діємо!

Прочитайте спогади учасника експедиції Васко да Гама. Як ви вважаєте, що із описаного — правда, а що — вигадка? Поясніть свої міркування. Які з ілюстрацій можуть доповнити оповідь?

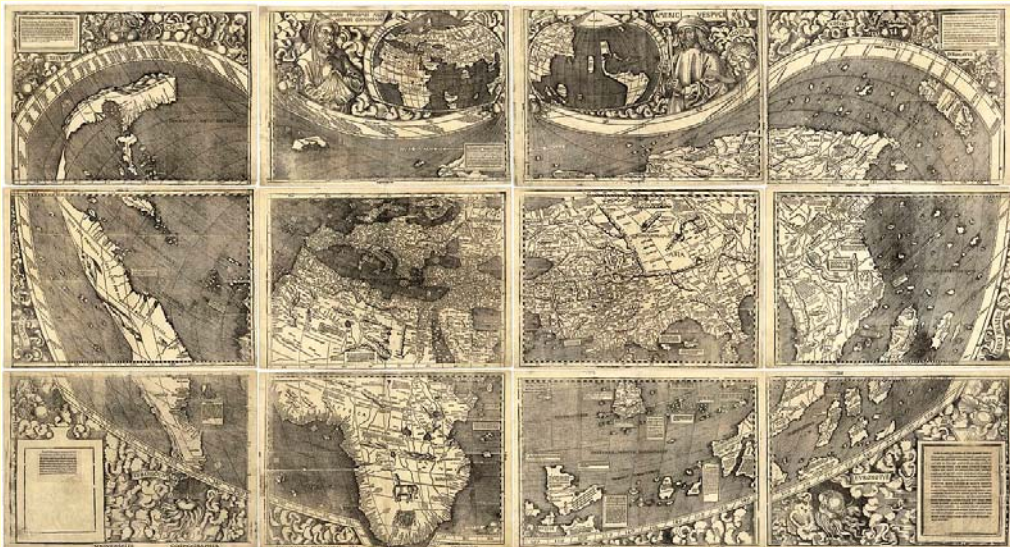

Розділ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

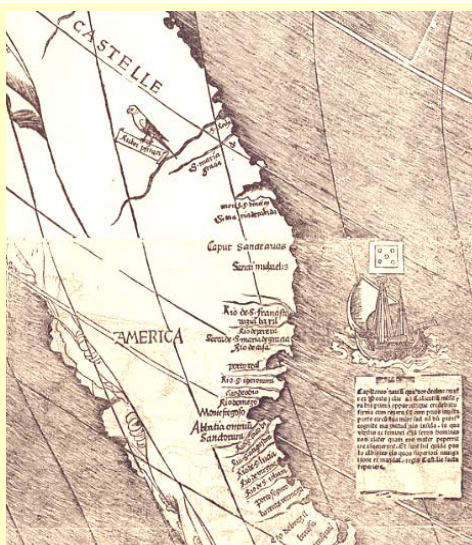

QR 2.2. Найвідоміші мапи епохи

Великих географічних відкриттів

Мапа світу, картограф Мартін Вальдземюллер, 1507 р.

Мапа світу, картограф Мартін Вальдземюллер, фрагмент, 1507 р.
На відповідних обрисах суші написано слово «Америка»

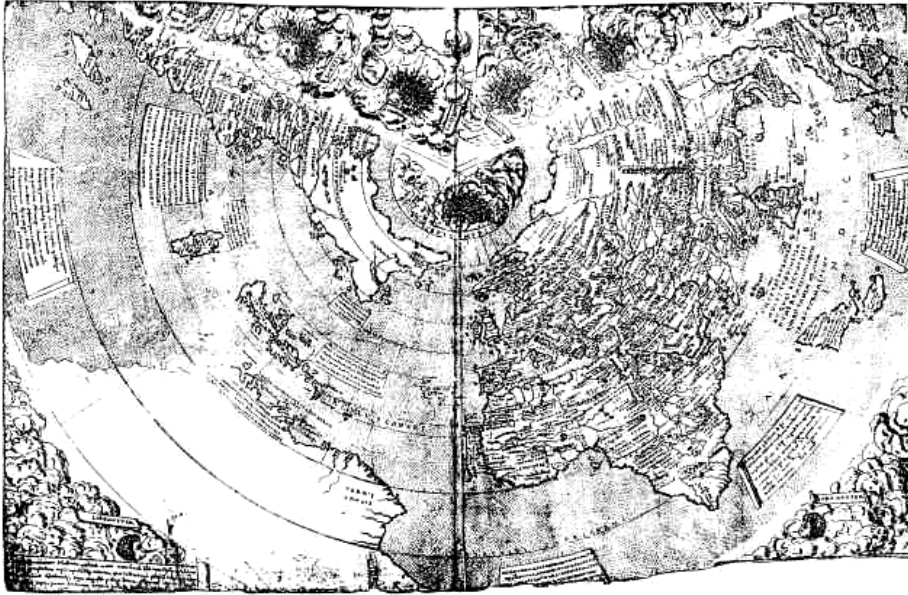
Першу відому мапу із назвою «Америка» опублікували в квітні 1507 р. Її виготовив Мартін Вальдземюллер. Вона також є однією з перших, де точно нанесені показники, що допомагають визначати широту й довготу.

Мапа виглядала величезною, надрукованою на 12-х дерев'яних секціях. Із неї зробили тисячі копій. Але на сьогодні наявна лише одна. Її віднайшли на початку XX ст. у замку Вольфегг, що в землі Баден-Вюртемберг на південному заході Німеччини, і після зтяжних торгів продали за 10 млн доларів бібліотеці конгресу Сполучених Штатів Америки.

QR-код до розділу 1.

§ 2. Великі географічні відкриття XV–XVI ст.

Мапа світу (планісфера), картограф Джованні Маттео Контаріні, 1506 р.
Перша друкowana мапа, де відображено Новий світ

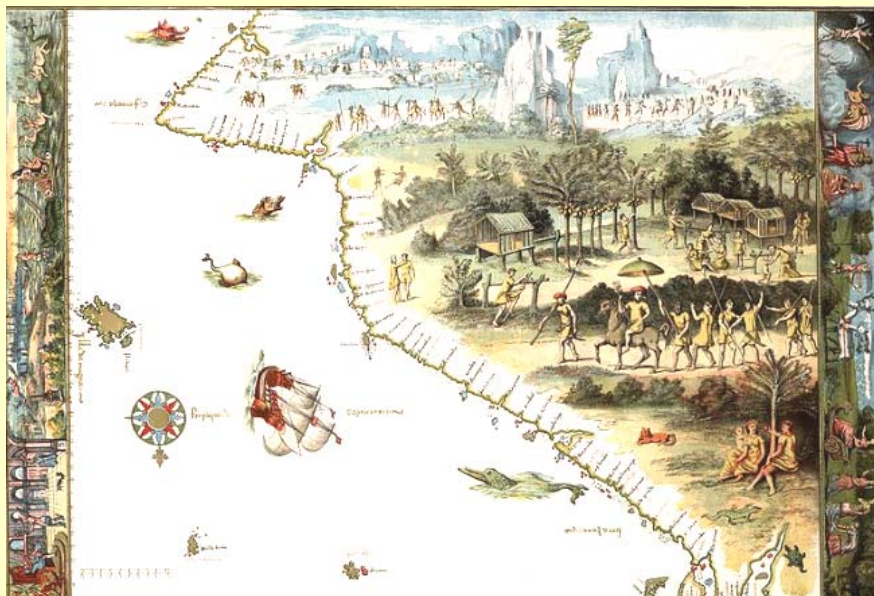
Мапа світу (планісфера) Альберто Кантіно, 1502 р.
Рукописне зображення, що збереглося від початку Великих географічних відкриттів.
Названа «на честь» італійського дипломата в португальському місті Лісабон.
Виконуючи спеціальне таємне доручення, він викупив мапу для правителя провінції
Феррара, герцога Ерколе I д'Есте

Розділ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

Мапа світу, картограф П'єтро Коппо, 1520 р.

Мапа «Велика Ява», картограф Ніколя Валлард, 1547 р.
Перша мапа західного узбережжя Австралії

QR-код до розділу 1.

§ 2. Великі географічні відкриття XV–XVI ст.

«Земне яблуко» — глобус, винахідник Мартін Бегайм, місто Нюрнберг, 1492–1494 рр.

Однією з перших кулястих моделей Землі вважається та, що виготовлена уродженцем міста Нюрнберг Мартіном Бегаймом. Це металеве «яблуко» діаметром 507 мм. На ньому не відображено Нового світу, бо тоді про його існування ще майже нічого не знали. Однак можна побачити Європу, частини Азії та Африки. Звісно, що розміри і розташування континентів хибували неточностями. Відсутні позначення для визначення широти й довготи. Але натомість нанесено екватор, меридіани, а також намальовано знаки зодіаку. Коротко описано країни та їх жителів. На наступному відомому глобусі, що його створив Мартін Вальдземюллер, позначена Америка.

Міркуємо і діємо!

Розгляньте мапи періоду Великих географічних відкриттів і розв'яжіть картографічну задачу: «У 1494 р. Папа Римський Александр VI сприяв укладанню іспансько-португальської Тордесільяської угоди, визначивши умовну лінію поділу новонадбаних територій по меридіану Атлантичного океану. Усі відкриті землі на схід від межі переходили у володіння Португалії, а на захід — Іспанії. Проводячи розмежування, миротворець припустився серйозної помилки. Чію з наукових теорій не врахував понтифік: а) Піфагора про кулястість Землі; б) Ератосфена про паралелі та меридіани Землі; в) Паоло Тосканеллі про відстань від Європи до Азії; г) Бартоломео Діаша про існування морського шляху із Європи до Азії; ґ) Васко Нуньеса де Бальбоа про існування морського шляху між Північною та Південною Америками»? Поясніть свої міркування.

Розділ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

§ 3. Цивілізація доколумбової Америки. Завоювання нового Світу

Додаткова інформація з теми

QR 3.1. Малінче — перекладачка і дружина Фернандо Кортеса.

QR 3.2. Шоколад при дворі ацтеків.

QR 3.3. Відкриття Маяя.

QR 3.1. Малінче — перекладачка і дружина Фернандо Кортеса

План міста Теночтитлан і мапа Мексиканської затоки,
із листа Фернандо Кортеса до імператора Карла V, 1524 р.

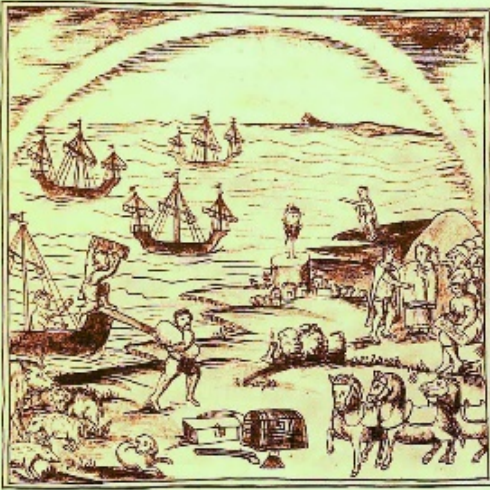
Під час Конкісти нападників супроводжувало чимало провідників із місцевої знаті. Єдиною і чи не найвизначнішою жінкою серед них уславилася Малінче. Вона знала чимало місцевих мов та діалектів, дуже швидко опанувала іспанську, тож стала справжньою «знахідкою» для Фернандо Кортеса.

QR-код до розділу 1.

§ 3. Цивілізація доколумбової Америки. Завоювання Нового світу

Дівчина походила зі знатної ацтекської сім'ї. Її батько рано помер, і мати продала доньку. Вона стала рабинею військового начальника у місті Табаско, де отримала добру освіту. Коли з'явилися конкістадори, власник подарував її іспанцям. Із часом Малінче покохала нового господаря, той відповів взаємністю — вони стали чоловіком і дружиною. Сподвижник Фернандо Кортеса Берналь Діас часто оспівував шляхетність її характеру та турботу про своїх одноплемінників — «мексиканців».

Конкістадори Фернандо Кортеса висаджуються на березі сучасної Мексики, із книги Бернардіно де Саагуна «Загальна історія про справи Нової Іспанії, або Флорентійський кодекс», 1547–1577 рр.

Імовірно, без Малінче Конкіста зазнала б невдачі. Жінка брала участь у переговорах з Монтесумою II і, що важливіше, з вождями племен, підкорених ацтеками. Це дало змогу Фернандо Кортесу здобути чимало союзників. У листі, що зберігається в іспанських архівах, він написав, що «після Бога ми завдячуємо цьому завоюванню Нової Іспанії донні Марині» (при хрещенні її йменували Мариною). Вона народила сина — дона Махіна Кортеса. Він обійняв високу державну посаду в ордені Святого Яго, однак у 1548 р. звинувачений у змові проти віце-короля і стачений.

Донна Марина (Малінче), гравюра, близько 1885 р.

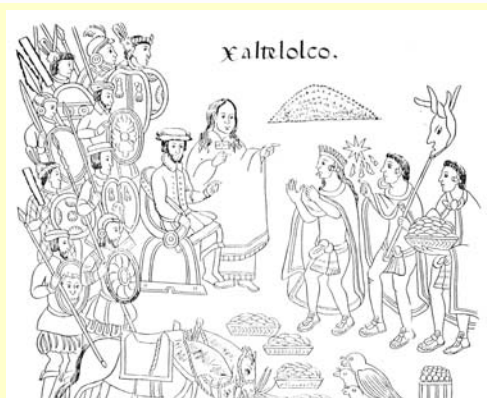
Банкнота номіналом 5 песо із зображенням щита мексиканського штату Табаско та портрета донни Марини (Малінче), 1901 р.

Розділ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

Фернан Кортес Кортес і Малінче зустрічаються з Моктесумою II в місті Теночтитлан, тласкаланський (ацтекський) малюнок, XVI ст.

Фернан Кортес і Малінче в місті Шалтелолко, тласкаланський (ацтекський) малюнок, XVI ст.

Міркуємо і діємо!

Завдяки яким особистим якостям Малінче стала відомою історичною постаттю? Як до неї ставилися іспанці, ацтеки? Поясніть свої міркування? Як її роль в історії оцінили нащадки? Доведіть свою думку, використовуючи ілюстрації.

QR 3.2. Шоколад при дворі ацтеків

Великим внеском Фернандо Кортеса в історію кондитерського мистецтва стало «відкриття» ним ванілі, що росла у вологих тінистих прибережних дощових лісах на південному сході Мексики. Ацтеки використовували цю ніжну пряність, щоб приправляти шоколадні «коктейлі».

Після захоплення Монтесуми II один із офіцерів побачив, як той пив «шоколатль» — суміш із порошкоподібних какао-бобів та меленої кукурудзи з додаванням мелених стручків ванілі та меду. Іспанці теж спробували напій і, вражені новим смаком, негайно привезли його на батьківщину.

До кінця XVII ст. рідкий шоколад виявився настільки популярним, що для його створення зводили фабрики. Насправді, спочатку європейцям більше до смаку припала саме ваніль, і до 1700 р. її використання розповсюдилося континентом.

QR-код до розділу 1.

§ 3. Цивілізація доколумбової Америки. Завоювання Нового світу

Мапа Тихого океану, картограф Абрагам Ортеліус, 1589 р.

Міркуємо і діємо!

Чи смакує вам шоколад? Назвіть ваші улюблені кондитерські вироби із використанням шоколаду. Які з досягнень цивілізації доколумбової Америки запозичили європейці?

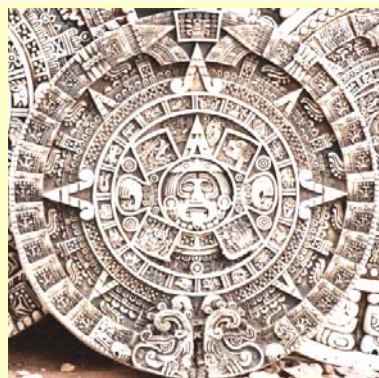
3.3. Відкриття Майя

Народ майя був дуже розвиненим. Вони винайшли свою ієрогліфічну писемність. Здійснили важливі математичні відкриття. Зокрема, як індію, використовували рахунок цифр і нуль. Їм також належать винахід точного календаря і календарної системи, розрахунки руху по орбітах Землі, Місяця, Сонця. Майя практикували особливий матеріал для будівництва — штук, що ним облицьовували храми, житла та інші споруди. Добре знали анатомію людини. Проводили складні хірургічні операції, застосовували техніку підпилювання та інкрустації зубів, деформації та трепанації черепа. Популярності в майя зажила гра з м'ячем, який вони робили з каучуку.

Розділ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

Опанували й технологію виготовлення паперу з фікусів. Придумали гамак. Саме завдяки майя світ «відкрив» какао-боби і какао-дерева.

Ієрогліфи і годинник майя, сучасні світлини

Сторінка з книжки майя, що збереглася, Дрезденський кодекс, 1880 р.

«Заснування Ліми», художник Франсіско Гонзалес Гамарра, 1944 р. У 1535 р. на березі річки Римак Франсіско Пісарро заснував місто, яке згодом стало столицею віцекоролівства Перу

QR-код до розділу 1.

§ 3. Цивілізація доколумбової Америки. Завоювання Нового світу

Панорама доколумбового міста інків Мачу-Пікчу, сучасна світлина

Міркуємо і діємо!

Які із досягнень майя використовують сучасні європейці? Що нового привнесли європейці в Новий світ? Оцініть, використовуючи ілюстрації, як відбувалася «зустріч» європейської та американської цивілізацій унаслідок Великих географічних відкриттів?

§ 4. Становлення капіталістичних відносин

Додаткова інформація з теми

QR 4.1. Технічні новинки Нового часу.

QR 4.1. Технічні новинки Нового часу

Новий час змінив деякі раніше відомі технології. Якщо в Середньовіччі здебільшого використовували людську працю, то від XVI–XVII ст. європейці навчилися краще послуговуватися природніми можливостями: силою вітру та води. Зокрема, голландці почали робити спеціальні пристрої, які дозволяли змінювати нахил крил вітряків і ловити будь-який напрям повітряних потоків. На водяних млинах удосконалили лопаті, що дозволило підвищити продуктивність.

Чималих змін зазнали гірнична справа та металообробка. Шахти заглиблювали до 600–800 м. Руду на поверхню піднімали коловертом, із яким справлялися лише кілька працівників. Деревини бракувало, тому у вжиток увійшла англійська «новинка» — кам'яне вугілля. Виплавляння заліза «довірили» доменним печам. Завдяки їм отримували рідкий метал — чавун. Його розливали у форми, а зі злитків виготовляли сталь високої якості. Такі зміни спричинила, зокрема, необхідність досконалої зброї. На виливання важких гармат, ручних аркебуз (від XVI ст. — зручніших мушкетів) витрачали дедалі більше металу. Адже добре озброєні піхотинці ставали головною ударною силою європейських армій.

Змінювалося також виробництво побутових речей. Із Англії запозичили прядильне колесо з педаллю, що значно збільшило обсяги ниток. У Швейцарії та Німеччині навчилися прясти нитки шовкові із уплетеними золотими або срібними. У місті Венеція в 1575 р. вивели першу скляну пляшку — нову ємність для рідин. Складувна справа призвела до поширення окулярів, телескопів тощо. Виготовляли дзеркала. Але, за повір'ями, для них найкраще годилася ртуть, про смертельні властивості якої тоді ще не знали.

Одне з найважливіших досягнень Нового часу — поширення і розвиток книгодрукування. Уже на початку XVI ст. понад 200 міст могли похвалитися своїми друкарнями. У цілому, до середини XVII ст. надруку-

QR-код до розділу 1.

§ 4. Становлення капіталістичних відносин

вали понад 150 млн. книг. Популярність нового способу фіксування і передавання інформації засвідчували регулярні книжкові ярмарки, що відбувалися, наприклад, у містах Ліон чи Франкфурт.

Книгодрукарська майстерня,
гравюра

Централізована мануфактура з
виготовлення свічок, гравюра

Міркуємо і діємо!

Об'єднайтеся в пари та обміркуйте відповідь на запитання: «Як технічні новинки Нового часу вплинули на життя селян, містян, ремісників, підприємців, володарів; жінок, чоловіків, дітей»? Оберіть одну із верств чи статей і відповідайте від її імені.

Розділ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

Узагальнення за розділом 1 «ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН»

	Америка	Євразія	
XV ст.	<p>Інки – могутня імперія у Південній Америці, столиця – м.Куско в Андах</p> <p>Ацтеки – найбільший народ Мексики, столиця імперії – м.Теночтітлан</p> <p>Мая – корінне населення Мексики та північної Центральної Америки, що сформувало високорозвинену цивілізацію</p> <p>1492 – Христофор Колумб відкрив «новий світ»</p>	<p>Падіння Візантії</p> <p>Закриття торгових шляхів</p> <p>Розвиток наукових знань, технологій, мореплавства</p> <p>Прагнення християнізації</p> <p>Жага грошей і завоювань</p> <p>Прагнення торгувати зі Сходом без посередників</p> <p>1498 – Васко да Гама відкрив морський шлях до Індії</p> <p>1517 – початок руху за оновлення християнської церкви в Європі</p>	
XVI ст.	<p>1517-1518 – початок підкорення цивілізації мая (Франсіско Ернандес де Кордоба)</p> <p>1519 – 1522 – Фернан Магеллан здійснив першу навколосвітню подорож</p> <p>1519 р. — початок підкорення держави ацтеків (Фернандо Кортес)</p> <p>1532 р. — початок підкорення держави інків (Франсіско Пісарро)</p>	<p>1526 – Бабур завоював Індію і заснував імперію Великих Моголів</p> <p>1530 – Папа Римський Климент VII коронував Карла V Габсбурга як імператора Священної Римської імперії</p>	
		<p>Зустріч цивілізацій</p> <p>Зростання цін в Європі</p> <p>Створення колоніальних імперій</p> <p>Зміна торгових шляхів із Середземного моря в Атлантичний океан</p> <p>Знищення досягнень цивілізацій доколумбової Америки</p> <p>Розвиток науки і техніки</p> <p>Зміни у світогляді та побуті народів</p> <p>Взаємообмін культур</p>	
	<p>Гра «На світанку Ранньомодерної доби», знайти пару</p>		<p>Гра «Крок за кроком», упорядкування</p>

Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

§ 5. Гуманізм. Відродження

Додаткова інформація з теми

QR 5.1. Художники Північного Відродження.

QR 5.2. Що таке «макіавеллізм»?

QR 5.3. Вітрувіанська людина.

QR 5.1. Художники Північного Відродження

Відомим портретистом вважали швейцарця Ганса Гольбейна Молодшого (1497–1543). Його пензлю належать чимало портретів відомих гуманістів, зокрема, Томаса Мора та Еразма Роттердамського. Нідерландець Ієронім Босх (1450–1516) зосереджувався на алегоріях. Його полотна наповнені дивовижними тваринами та химерними людьми — митець намагався показати мінливість «земного» часу та людей, що конають під тягарем щоденних гріхів. З іншого боку, Пітер Брейгель (Старший) (після 1525–1569) схилився до реалізму: його роботи вражають пейзажами та побутовими замальовками. Людські постаті також виглядають живими, що для Середньовіччя було річчю немислимою.

«Сліпі» («Притча про сліпих»), художник Пітер Брейгель (Старший), 1568 р.

QR-код до розділу 2.

§ 5. Гуманізм. Відродження

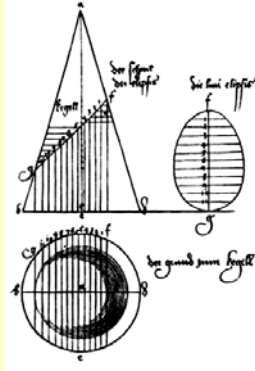
«Побиття немовлят», художник Пітер Брейгель (Старший), між 1565 і 1567 рр.
На картині по немовлят «прийшли» чомусь не римські, а іспанські солдати. Так митець відреагував на безчинства іспанців у Нідерландах

«Зведення Вавилонської вежі», художник Пітер Брейгель (Старший), 1563 р.

Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

Спосіб побудови еліпса як перетину конуса, кресляр Альбрехт Дюрер, 1525 р.

Мікеланджело Буонарроті, художник Даніеле да Вольтерра, 1544 р.

Альбрехт Дюрер, автопортрет, 1498 р.

Рафаель Санті, автопортрет, 1504–1506 рр.

Леонардо да Вінчі, автопортрет, 1512 р.

Тіціан Вечелліо, автопортрет, близько 1567 р.

Сікстинська капела, сучасні світлини ззовні та всередині

QR-код до розділу 2.

§ 5. Гуманізм. Відродження

Міркуємо і діємо!

Розгляньте картини Пітера Брейгеля (Старшого) ті, що вище і що в підручнику. Розкажіть про їхні сюжети, символіку. Використовуючи пошукову систему «Гугл», укладіть добірку творів Ієроніма Босха. Доберіть ілюстрації до відповідних текстів параграфу підручника.

QR 5.2. Що таке «макіавеллізм»?

Нікколо Макіавеллі (також Мак'явеллі, 1469–1527) — політичний діяч, гуманіст, мислитель, поет і драматург періоду Відродження. Його часто називають «батьком» сучасних політичної філософії та політології. У праці «Державець» він обстоює політику без принципів, отже, макіавеллізм асоціюється саме з безпринципністю. Автор описав аморальну поведінку: нечесність і вбивства невинних, як нормальні й ефективні. Він навіть закликав до таких дій у багатьох ситуаціях. Тому макіавеллізм сприймається, як політичні махінації, підступ. Однак також вважають, що менш відома праця Нікколо Макіавеллі «Роздуми про Лівію» проклала дорогу сучасному розумінню республіканства.

Цитати з творів Нікколо Макіавеллі

- Військо, яким государ захищає свою країну, буває або власним, або союзницьким, або найманим, або змішаним. Від найманих і союзницьких немає користі і вони небезпечні; ніколи не буде ні міцною, ні довговічною та влада, яка спирається на наймане військо, тому що найманці честолюбні, розбещені, схильні до розбратів, задерикуваті з друзями і боягузливі з ворогом, віроломні й нечестиві; поразка їхня відтермінована лише настільки, наскільки відтермінований рішучий наступ; у мирний же час вони розорять тебе не гірше, ніж у воєнний — противник.
- Із ворогом можна боротися двома способами: по-перше, законами, по-друге, силою. Перший спосіб притаманний людині, другий — звіру.
- Кожен бачить, яким ти видаєшся, мало хто відчуває, яким ти є.
- Людина не може примусити себе звернути зі шляху, на якому вона досі незмінно домагалася успіхів.
- Можна, гадається мені, вважати істинним, що доля розпоряджається половиною наших учинків, але керувати іншою половиною чи близько того вона дозволяє нам самим.
- Людині, котра прагне за всіх обставин бути добродісною, залишається тільки гинути серед безлічі тих, хто недобродісний.

Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

- Добрими справами можна накликати на себе ненависть так само, як і лихими.
- Люди завжди погані, поки їх не змусить до добра необхідність.
- Мета — ось що потрібно мати на увазі за всіх обставин.
- Не можна назвати доблестю вбивство громадян, зраду, віроломство, жорстокість і нечестивість; усім цим можна здобути владу, але не славу.
- Немає іншого способу уберегтися від лестощів, ніж дати зрозуміти, що вас не образять, сказавши правду; але коли кожен може сказати вам правду, ви втрачаєте їхню повагу.
- Хто хоче жити в мирі, той повинен готуватись до війни.
- Якщо в народі шукає опори государ, який не просить, а наказує, до того ж безстрашний, не занепадає духом у нещасті, не упускає потрібних приготувань для оборони і вміє розпорядженнями своїми та мужністю вселити бадьорість у тих, хто його оточує, він ніколи не обманеться в народі і переконається в міцності такої опори.

Нікколо Макіавеллі, художник Антоніо Марія Креспі, між 1613–1621 рр.

«Державець», автор Нікколо Макіавеллі, титульна сторінка, 1550 р.

Міркуємо і діємо!

Прочитайте цитати Нікколо Макіавеллі. Чи відповідають вони принципам макіавеллізму? Як вони відображають непослідовність автора? Чи принципи макіавеллізму наявні в сучасній політиці?

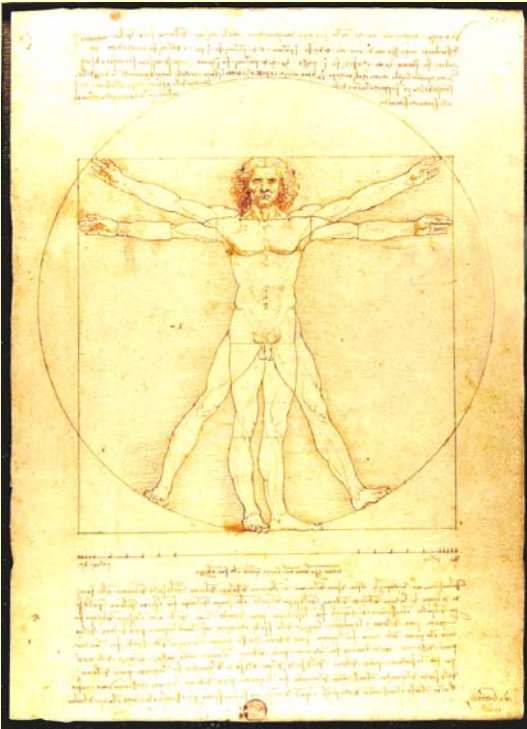

QR-код до розділу 2.

§ 5. Гуманізм. Відродження

QR 5.3. Вітрувіанська людина

Вітрувіанська людина, автор Леонардо да Вінчі, 1490 р.

«Вітрувіанська людина» — це відомий малюнок Леонардо да Вінчі. Виконаний приблизно в 1490 р., він супроводжувався авторськими пояснювальними записками. На малюнку зображена фігура оголеного чоловіка в двох, накладених одна на одну, позиціях. Одна — із розведеними руками і ногами, яка вписана в коло. Друга — з розведеними руками та зведеними ногами вписана в квадрат. Усе намальовано пером, чорнилом та аквареллю з допомогою металевого олівця. Розміри становлять 34,3×24,5 см. Загалом цей витвір ще називають канонічними пропорціями.

Згідно із записками Леонардо да Вінчі, його зразок створений для визначення пропорцій людського

тіла, відповідно до трактату знаного давньоримського архітектора Марка Вітрувія (80–70 рр. до н. е. — близько 15 р.). Малюнок символізує внутрішню симетрію людського тіла і Всесвіту, «божественну пропорцію».

Міркуємо і діємо!

Як ви вважаєте, чи сучасні художники послуговуються малюнком вітрувіанської людини? Знайдіть підтвердження своїх міркувань, використавши пошукові системи інтернету.

§ 6. Реформація

Додаткова інформація з теми

QR 6.1. Цвінгліанство — течія швейцарської Реформації.

QR 6.1. Цвінгліанство — течія швейцарської Реформації

HVLRICVS Z VINGLIYS.
*Dicitur Hulricus se deuouisse duobus.
Nempe Deo in primis, deinde etiam patrie.
Quam bene persoluit simul istis vota duobus.
Pro patria exanimis, pro pietate ciuis? Cum p. null*

Портрет Ульріха Цвінглі з книги Якоба
Верхейдена «Видатні богослови...»,
гравюра, 1602 р.

Із поміж кількох масових напрямів протестантизму значного поширення набуло цвінгліанство. Його засновник, Ульріх Цвінглі (1484–1531), походив із селянської сім'ї. Освіту здобував у Віденському та Базельському університетах, згодом служив звичайним священником, потім — капеланом. Відаючи про його талант проповідника, міська влада міста Цюріх у 1518 р. запросила його на вільну посаду духівника. Ново-призначенець чи не одразу ж заявив, що католицька церква потребує оновлення.

Поділяючи ідеї Мартіна Лютера, Ульріх Цвінглі визнавав авторитет Біблії над папськими буллами та постановами. Водночас за його ініціативою очільники

міста заборонили використання багатьох церковних символів та предметів: розп'яття, свічок, дзвонів тощо. Навіть пасторам належало носити звичайний одяг під час богослужінь. Осередками цвінгліанства стали невеликі релігійні громади — конгрегації, які добровільно об'єднувалися в синоди. Користуючись підтримкою, вони зміцнили вплив Цюріха у Північній Швейцарії. Однак у 1531 р. битва біля комуни Каппель між католиками й

QR-код до розділу 2. § Реформація

протестантами завершилася загибеллю Ульріха Цвінглі. Опісля заснований ним напрям не набув поширення і цвінгліанці розпоршилися поміж кальвіністами.

Мартін Лютер, художник Лукас Кранах Старший, 1526 р.

Біблія, переклад Мартіна Лютера, сучасна світлина

«Мартін Лютер пише тези на дверях Віттенберзької церкви», гравюра до 100-річчя Реформації або її пізніша копія

Жан Кальвін, художник невідомий, 1550-ті рр.

Міркуємо і діємо!

Згрупуйте текст та ілюстрації для розповідей про: а) події Реформації у Священній Римській імперії та у Швейцарії; б) лютеранство, кальвінізм, цвінгліанство. Поясніть свої міркування та дії.

Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

§ 7. Контрреформація в Європі

Додаткова інформація з теми

QR 7.1. Сумніви у віровченні (на прикладі Доменіко Сканделли).

QR 7.1. Сумніви у віровченні
(на прикладі Доменіко Сканделли)

«Різанина в День Святого Валентина», художник Франсуа Дюбуа, між 1572–1584 рр.

Діяльність інквізиції увійшла до вкрай сумних сторінок європейської історії XVI–XVII ст. Слідчі-інквізитори полювали не тільки на інтелектуалів чи еретиків, але й на звичайних людей, які цікавилися християнством. Одного разу з-поміж багатьох затримали мірошника Доменіко Сканделлу. У будинку цього заможного селянина знайшли дев'ять книжок. Серед них — історичні та художні твори, зокрема, переклад Біблії каталонською мовою, «Декамерон» Джованні Боккаччо, деякі хроніки і навіть видання, що його один зі свідків назвав Кораном.

Той факт, що звичайний мельник XVI ст. настільки добре знався на літературі — приголомшливий! Відомо, що він поділяв погляди лютеран,

QR-код до розділу 2. § Контрреформація в Європі

але не погоджувався з біблійною версією створення світу. Обмірковуючи свою теорію, він дійшов висновку, що янголи створені природою, так само, «як у сирі виникають хробаки». Після тортур затриманий зізнався, що заперечує «Боже Провидіння». За це та інші сумніви його стратили! А зафіксований епізод із життя одного мірошника показує, наскільки люди сумнівалися в достовірності католицького віровчення.

«Галілей перед судом інквізиції», художник Жозеф-Ніколя Робер-Фльорі, 1847 р.

Міркуємо і діємо!

Чи дотримувалися інквізитори заповідей християнства? Чому освічені європейці сумнівалися в достовірності католицького віровчення? Об'єднайтеся в групи. Обговоріть причини та наслідки Реформації і Контрреформації в Європі.

Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

§ 8. Культура бароко і нова європейська наука

Додаткова інформація з теми

QR 8.1. Витоки нової європейської науки.

QR 8.1. Витоки нової європейської науки

«Наукові дослідження в обсерваторії Таки ад-Діна», мініатюра з турецького рукопису, остання чверть XVI ст.

Мухаммед Тарагай Улугбек, узбецький астроном і математик, онук завойовника Тимура, пам'ятник біля музею, спорудженого на місці, де діяла обсерваторія вченого, місто Самарканд, Узбекистан, 2010 р.

В арабських країнах наука досягла високого розвитку. Іслам — релігія яка заохочувала досліджувати світ, бо він уважався вінцем творіння Бога. Саме тому на ісламських теренах вченість надзвичайно шанували.

QR-код до розділу 2.

§ 8. Культура бароко і нова європейська наука

Араби, опираючись на праці античних науковців, активно пізнавали довкілля, споглядали й осягали Космос. Зокрема, вони створили тригонометричну таблицю з точністю до 0,001, визначили тривалість року з похибкою 2 хв., кут нахилу Землі відмінний від сучасного всього на $0,5^\circ$. Величезний прорив здійснили, вивчаючи нашу планету і сторони світу, бо завжди молилися, повернувшись у бік міста Мекка. Астрономи вперше висунули теорію про те, що не Земля знаходиться в епіцентрі сонячної системи. Вивчивши наукові трактати арабів, Микола Коперник зробив свої доленосні відкриття.

Арабські вчені намагалися пояснити існування навколишнього простору чіткою математичною послідовністю. Остаточо сформулював і довів відповідні закони Ісаак Ньютон. (Не тому, що яблуко впало йому на голову, а тому що опирався на багатющий науковий досвід античних, середньовічних і новочасних попередників.) Араби також пробували класифікувати хімічні елементи. Уклали першу таблицю їхніх властивостей.

На надвисокому рівні перебувала арабська медицина. Лікарі навіть проводили операції із видалення катаракти. Наступні такі практики продовжили аж у XX ст. Саме арабські вчені вважаються спадкоємцями античних наукових надбань. А європейці продовжили наукові традиції арабів.

Ілюстрації до теми

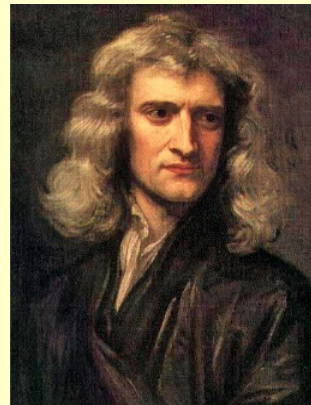
«Культура бароко і нова європейська наука»

Антоніо Вівальді,
уявний портрет
художник і дата невідомі

Йоганн Себастьян Бах,
художник Йоганн Ернст
Ренч, близько 1723 р.

Ісаак Ньютон,
художник Годфрі Неллер,
1689 р.

**Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ.
РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ**

«Диспут Рене Декарта у шведської королеви Крістіни», фрагмент, художник П'єр-Луї Дюменіль (Молодший), друга половина XVIII ст.

Френсіс Бекон, художник Джон Вандербанк, близько 1731 р.

«Викрадення Європи», художник Рембрандт ван Рейн, близько 1632 р.

QR-код до розділу 2.

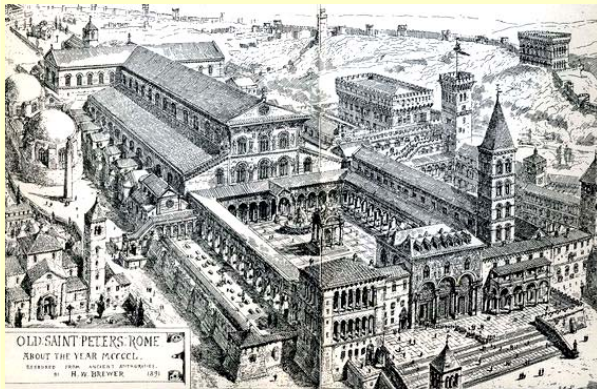
§ 8. Культура бароко і нова європейська наука

«Ворожка», художник Мікеланджело да Караваджо, близько 1595 р.

«Астроном Коперник, або Розмова з Богом», художник Ян Матейко, 1873 р.

Собор Святого Петра, реконструкція вигляду 1450 року, графік Генрі Вільям Брюер, 1891 р.

Площа перед собором Святого Петра, архітектор Лоренцо Берніні, сучасна світлина

Міркуємо і діємо!

Прочитайте тексти параграфу підручника і цей, що вище. Доберіть зображення, які могли б ілюструвати прочитане. За якими характерними ознаками розрізняють твори Відродження та бароко? Визначте кілька (3–5), взаємонавчаючись у парах.

Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

Узагальнення за розділом 2 «ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ»

Відродження	кін. XV – поч. XVI ст.	Гуманізм (людиношанування) Високе Відродження (Ренесанс) Зміна світогляду Зміна наукових поглядів Критичне осмислення догм церкви	
		Гра «Високе Відродження», класифікація	
Реформація	Від першої половини XVI ст.	Реформація (від 1517) Вимоги змін у церкві або її заперечення Протестантизм – третя течія в християнстві Релігійні війни в Німеччині та Франції Аугсбурзький мир (1555) та Нантський едикт (1598) – перші кроки до віротерпимості	
		Гра «Відродження та Реформація» скласти пари	
Контрреформація	Від середини XVI ст.	Відповідь католицької церкви на Реформацію 1540 – Орден єзуїтів, Ігнатій Лойола Інквізиція Індекс заборонених книг Тридентський собор (1545) Якісне оновлення церкви	
		Гра «Реформація та Контрреформація», класифікація	
Бароко	Від середини XVI ст.	Бароко – пишне та величне, створене вражати Велична розкішна архітектура Барокові живопис, музика, література Мистецтво взяло на озброєння оновлений католицизм Стрімкий розвиток науки	
		Гра «Бароко», класифікація	

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XV–XVII ст.

§ 9. Франція в XVI–XVII ст.

Додаткова інформація з теми

QR 9.1. Версальський палац — перлина світової спадщини ЮНЕСКО.

QR 9.2. Лабутени.

QR 9.3. Чому монарха Луї XIV називають «король-сонце»?

QR 9.4. 14 котів кардинала Рішельє.

QR 9.1. Версальський палац — перлина світової спадщини ЮНЕСКО

Версальський палац (Версаль) — колишня резиденція французьких королів Луї XIV, Луї XV та Луї XVI, що знаходиться неподалік від столиці — міста Париж.

Цей ансамбль споруджено впродовж 1661–1710 рр. у стилі класицизму на замовлення Луї XIV на місці замку Луї XIII. Поступово його перетворили на розкішний палацово-парковий комплекс, що поєднував Старий і Новий замки, Версальські сади, Великі та Малі Тріанони, Село королеви.

Тричі на тиждень у Версалі відбувалися відомі «Вечори в покоях» (по-французьки «les soirées de l'appartement»). Спеціально для них кімнати набували окремого призначення: Салон Венери — для розставлення їжі; Салон Діани — для гри у більярд; Салон Марса — для бальних танців; Салон Меркурія — для гри у карти; Салон Аполлона — для музикування.

Комплекс Версаль уособлював собою французький абсолютизм, його могутність і багатства. Адже він був єдиним «осідком» держави, звідки монарх фактично нікуди не відлучався. Велич абсолютизму чітко простежувалася як у плануванні, так і в архітектурі класичного стилю. До палацу, як і до правителя — сходилися всі дороги й алеї. Як колись до Рима.

Генріх IV, король Франції,
художник Франс Пурбус
Молодший, близько 1610 р.

QR-код до розділу 3.

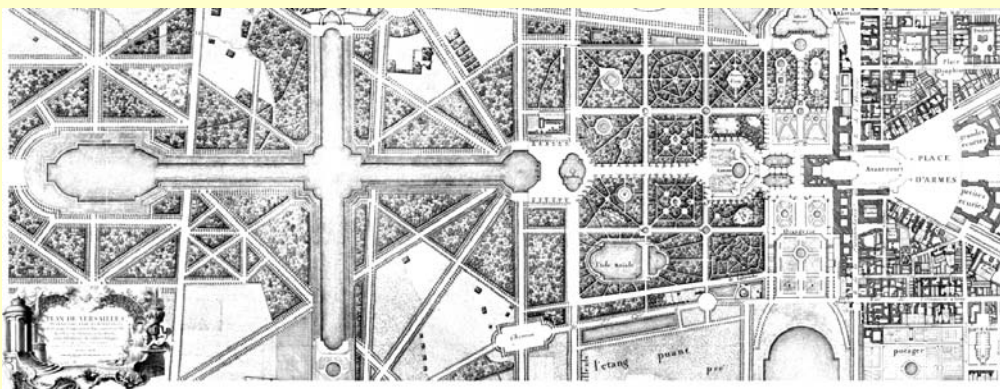
§ 9. Франція в XVI–XVII ст.

Палацово-парковий комплекс — помпезний і розкішний, витончений і величний — символізував Францію, особу володаря — «короля-сонця».

Комплекс Версаль зачислений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО (Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури — спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй) та є однією з найцінніших її перлин.

«Версальський палац після першого розширення»,
художник П'єр Патель (Старший), 1668 р., французька Вікіпедія

План Версальського палацу та садів, автор, географ Ебб Деларів, 1746 р.,
французька Вікіпедія

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XV–XVII ст.

Версальський палац із висоти пташиного лету, сучасна світлина, 2013 р., французька Вікіпедія

Міркуємо і діємо!

Прочитайте текст та розгляньте ілюстрації. Доведіть (за характерними ознаками), що планування та споруди Версалю належать до класичного стилю? Чому Версаль символізував велич і багатства французького абсолютизму?

QR 9.2. Лабутени

Підбори (каблуки) у нас зазвичай асоціюються з жіночим гардеробом. Однак винайшли їх для... чоловіків. Мода на високі чоловічі підбори стрімко розлетілася у другій половині XVII ст., а її законодавцем вважають, не когонебудь, а одного з найвідоміших чепурунів в історії — французького правителя Луї XIV. Обувся в доволі незручні мешти «король-сонце» не випадково. Його зріст становив усього 1 м 63 см. Підбори робили його вищим та «величнішим». І така популярна сьогодні червона підошва — лабутени — теж його заслуга. Сонцесейний видав спеціальний указ, згідно з яким хизуватися саме червоними підошвами могли виключно придворні. Отож особливого вигляду взуття стало привілеєм тогочасної еліти. Воно,

QR-код до розділу 3.

§ 9. Франція в XVI–XVII ст.

звісно, виявилось надзвичайно незручним, але це не зупиняло модників. Знать Європи почала масово носити черевички на високих підборах і з червоними підшвами!

А тепер — найцікавіше?! Як виявилось, Луї XIV запозичив взуття в перських вершників!!! Отакої... Справа в тім, що високі підшви забезпечували їм стійкість у стременах, і вони могли утримувати рівновагу та водночас стріляти з луків. У 1599 р. перський шах Аббас I відрядив першу дипломатичну місію в Європу. Тоді й уподобали європейці східні закаблуки. Для теперішніх модниць такі підбори запровадив Крістіан Лубутен — французький дизайнер взуття.

«Король Луї XIV з родиною», художник Ніколя де Ларжильер, 1710 р.

Міркуємо і діємо!

Розгляньте картину Ніколя де Ларжильера. У чому її сюжет збігається із тим, що в тексті? Розкажіть про побут королівської родини. Чи насправді він відобразив велич і багатства абсолютистської Франції?

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XV–XVII ст.

QR 9.3. Чому монарха Луї XIV називають «король-сонце»?

Французький правитель Луї XIV увійшов в історію як «король-сонце». Звідки ж узялося таке дивне прізвисько? Перші згадки «сонячної» символіки з'явилися ще до його правління, але лише за нього вона набула статусу справді королівської.

У XVII ст. у Франції часто проводили карнавали. Їхньою невід'ємною складовою був балет. Саме в танцях дебютував молодий правитель у ролі Сонця, що сходить (Висхідного Сонця). Згодом він зіграв Аполлона — бога Сонця. Однак не ці події вплинули на появу такого осяйного прізвиська.

У 1662 р. відбулися пишні святкування — в королівській парі народився первісток. Король Луї XIV гарцював перед глядачами в ролі римського імператора. У руках він тримав щит із зображенням Сонця. Символізм побачили і зрозуміли всі гості. «Сяйво» мало захищати не лише королівську родину, а й Францію. Так і «народився» «король-сонце». Прізвиськом його «винагородили» не політика і не перемоги армії, а балет. Так уважає мистецтвознавець Філіп Боссан.

Луї XIV, художник Гіацинт Тіто,
між 1700–1701 рр.

Луї XIV, художник Шарль Ле Брун,
1661 р.

QR-код до розділу 3.

§ 9. Франція в XVI–XVII ст.

Міркуємо і діємо!

Прочитайте текст про походження прізвиська французького короля Луї XIV. Чи ви вважаєте достовірною запропоновану версію? За допомогою пошукової системи «Гугл» дізнайтеся інші припущення походження прізвиська французького монарха.

QR 9.4. 14 котів кардинала Рішельє

«Дозвілля кардинала» («Кардинал Арман де Рішельє та його кішки»), художник Чарльз Едуард Едмонд Делор, близько 1885 р.

«Потрійний портрет кардинала Армана де Рішельє», художник Філіп де Шампань, близько 1642 р.

Всемогутній кардинал, який впродовж вісімнадцятирічного урядування Францією визначив напрямок її розвитку на наступні 150 років, Арман де Рішельє у віці 39 років став першим міністром короля Луї XIII. Зайнятий державними справами, богослов'ям, літературою, він відзначався гострим розумом, надзвичайною працездатністю, енергійністю. Та не лише завдяки вмілому керуванню він увійшов в історію.

У домі Армана де Рішельє відбувалася справжня «котовасія»: там мешкало понад десяток кошачих. Вони вважалися його «помічниками», адже

Розділ 3. **ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ** **В XV–XVII ст.**

найкраще кардиналові працювалося, коли на колінах тримав kota чи кішку. Збереглися дані про 14-х пухнастиків, яким він нібито заповів власне майно.

Улюбленицею була білосніжна киця Міріам. Триколірну — він прозвав Газетта, на честь заснованої ним газети. Кіт, який вправно ловив мишей та щурів, отримав кличку Луї Жорстокий, а кішку, яка блукала, куди хотіла, звали Слухняною. Рудого kota-задираку нарекли Непокірним.

Друзі кардинала знали про його захоплення і привозили йому в подарунок тварин з усіх-усюд. Із Туреччини привезли кішку ангорської породи Мімі. Кіт із Англії нагадував тигра і звався Фелімор. Кицька польського походження — Людовіска. Ще двоє сірених пухнастих створінь, Пріам і Тісба, полюбляли спати разом, сплітаючись у клубок. Акуратна і скупенька Серполетта не залишала в тарілці ані краплини молока для кицьки Рубін. Містично виглядав чорний кіт Люцифер.

Побутує цікавий переказ, що драматург Оноре де Бюей де Ракан, збираючись в гості до Армана де Рішельє, одяг перуку, не помітивши двох кошенят, які спали в кучерях. Так до господаря потрапили Ракан та Перрюк.

У ті часи французи недолюблювали кошачих, бо вважали їх пов'язаними з нечистою силою. Проте перший міністр домігся для улюбленців офіційних титулів «тварин-компаньйонів».

«Анна Австрійська із сином»,
художник невідомий, близько 1639 р.

Жан-Батист Кольбер,
художник Філіп де Шампань, 1655 р.

QR-код до розділу 3.

§ 9. Франція в XVI–XVII ст.

Міркуємо і діємо!

	Розташуйте прочитані тексти в хронологічній послідовності. Розгляньте та впізнайте, який з автографів належить Арману де Рішельє, а який — Жану-Батисту Кольберу. Використовуючи пошукову систему «Гугл», знайдіть цікаві факти про цих діячів. Повідомте їх у класі. Доведіть, що ілюстрації, уміщені вище, представляють мистецтво бароко.
	

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XV–XVII ст.

§ 10. Володіння династії Габсбургів

Додаткова інформація з теми

QR 10.1. Іспанська інквізиція.

QR 10.1. Іспанська інквізиція

Іспанська інквізиція (повна назва — Трибунал священної канцелярії інквізиції) — це державна служба, що займалася розслідуванням антикатолицьких, тобто антицерковних справ. Цю «поліцейсько-судову» «організацію» створили королева Ізабель I та король Фернандо II в 1478 р. «Католицька пара» скасувала «стару» інквізицію, підпорядковану Папі Римському і сформувала нову — підлеглу собі. Інквізиторами керували домініканці, які від'єдналися від решти ордену. Діяли аж до 1834 р. Цікаво, що заборонені королевою Ізабель II.

Іспанську інквізицію створили з метою витіснення чи винищення арабського (мусульманського) і єврейського (юдейського) населення на Піренейському півострові. Однак коли цього досягли, взялися за підозрілих та, на їхню думку, не надто ревних християн. Їх цькували так масово і жорстоко, що Папа Римський Інокентій VIII намагався надати звинуваченим право апеляції до Святого Престолу, однак безрезультатно. Крім виявлення і покарання невірних, інквізитори склали списки заборонених книг та віддали цензурою. В «немилість» потрапляли навіть переклади Біблії і твори майбутніх канонізованих католицьких осіб.

Історики вважають, що саме інквізиція загальмувала розвиток Іспанії, яка з передової поступово перетворилася на посередню державу. Також більшість дослідників вважають саме іспанських інквізиторів найжорстокішими. За деякими підрахунками в їхні лещата потрапили майже 350 тис. людей і понад 30 тис. отримали смертні вироки. Вогнища палали по всіх Піренеях... Останнє спалення відбулося в 1826 р.

Міркуємо і діємо!

Використовуючи посібники із шкільної бібліотеки, доберіть кілька фактів про діяльність іспанської інквізиції. Повідомте їх у класі.

QR-код до розділу 3. §

Ілюстрації до теми

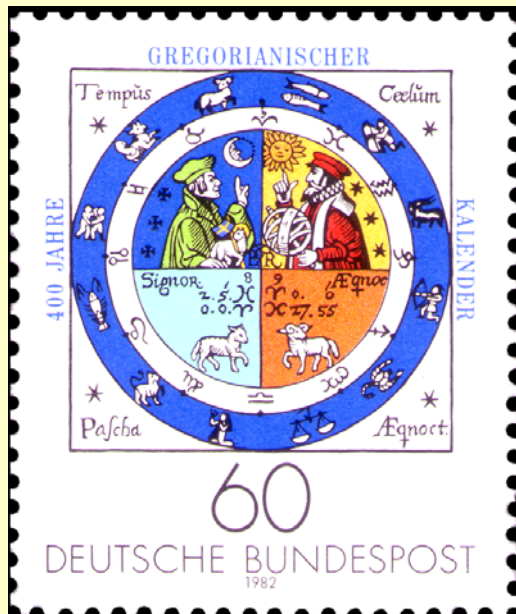
«Володіння династії Габсбургів»

«Іспанська армада біля англійського узбережжя»,
художник Корнеліс Клаес ван Вірінген, між 1620–1625 рр.

Максиміліан II Габсбург, художник
Ніколя Нефшатель, близько 1566 р.

Поштова марка з нагоди 400-річчя
упровадження григоріанського
календаря, Німеччина, 1982 р.

Розділ 3. **ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ** **В XV–XVII ст.**

Міркуємо і діємо!

Розгляньте ілюстрацію німецької поштової марки. Складіть хронологічну задачу, використовуючи зазначені дати. Чому на марці вміщено знаки зодіаку? Що символізують інші її зображення? Як на українських теренах упроваджували григоріанський календар? Об'єднайтеся в групи. Підготуйте невеликі (до 2 хв.) усні повідомлення, використовуючи підручник з історії України.

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XV–XVII ст.

§ 11. Національно-визвольна війна в Нідерландах

Додаткова інформація з теми

QR 11.1. Тюльпаноманія.

QR 11.2. Нідерланди — лев?

QR 11.1. Тюльпаноманія

Світлина ліворуч — тюльпан «Віце-король», відображений у нідерландському «квітковому» каталозі, 1637 р. Його цибулина коштувала від 3 000 до 4 200 гульденів. Світлина посередині — тюльпан «Семпер Августус» («Август назавжди»), близько 1640-х рр. Квітка відома тим, що вважалася рідкісною, найгарнішою і однією з найдорожчих. Світлина праворуч — тюльпан «Адмірал ван дер Ейк», 1637 р. П'ятого лютого того року його продали за 1 045 гульденів

Тюльпаноманія — період в історії Нідерландів, пік якого припав на 1637 р. Він характеризувався стрімким злетом, а згодом раптовим падінням цін на цибулини тюльпанів. Сьогодні поняття «тюльпаноманія» означає спекулятивну «бульбашку», коли ціни на товар дуже завищені і відхиляються від його реальної вартості.

QR-код до розділу 3.

§ 11. Національно-визвольна війна в Нідерландах

Тюльпани, точніше їх цибулини, потрапили до Європи в середині XVI ст. з Османської імперії та набули популярності саме в Нідерландах. Їх культивування розпочалася приблизно з 1593 р., коли перші сорти квітів отримав і висадив Карл Клузіус. Рослини швидко перетворилися в предмет розкоші, визначали статус їх власників. Видове розмаїття тільки посилювало лихоманку. Новим сортам давали вишукані й аристократичні назви. Так, ціна за цибулину тюльпана з назвою «Намісник» коливалася від 3 000 до 4 200 гульденів. У той час кваліфіковані майстри заробляли за рік близько 300 гульденів. Бували випадки, коли 12 акрів (5 га) землі обмінювали на цибулину. Тепер, на жаль, більшість тодішніх сортів вимерла.

Завдяки тюльпанам активно розвивалася фінансова галузь Нідерландів. Цибулинами торгували з червня по вересень, а в інші місяці — укладали договори, що мали врегульовувати майбутні комерційні відносини. Таким чином, ще до початку сезону всі цибулини розкупляли, а далі «торгували» лише угодами. Найдорожчими вважалися цибулини вражені мозаїчним вірусом. Однак, в лютому 1637 р., ринок тюльпанів раптово обвалився, і торгівля ними майже зупинилася. Вчені-економісти досі сперечаються про причини цього явища.

І хоч тюльпаноманія та її наслідки врешті ослабили господарство Нідерландів, та все ж і в наші дні ця гарна квітка є символом країни.

«Тюльпаноманія», художник Хендрік Геррітц Пот, між 1637–1640 рр.

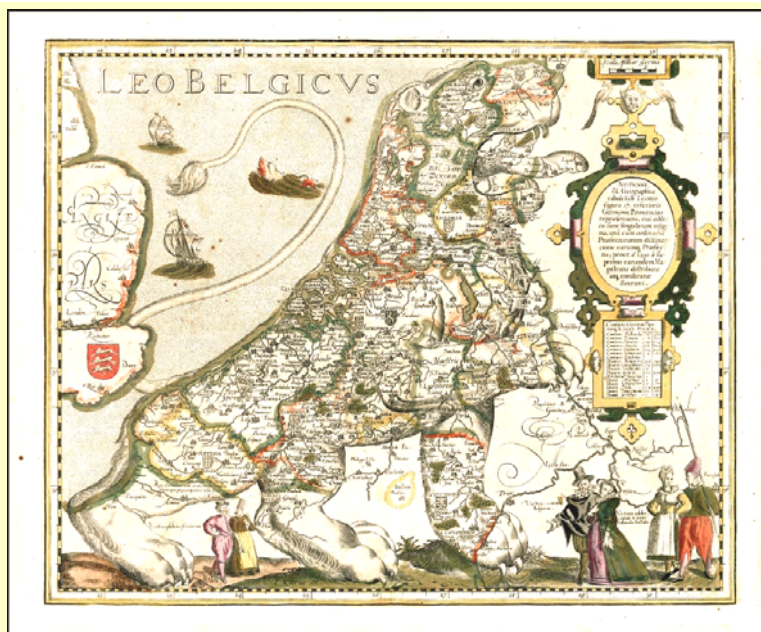

QR-код до розділу 3.

§ 11. Національно-визвольна війна в Нідерландах

Мапа «Бельгійський (голландський) лев», графік Клас Янс Вікхер, 1609 р.

Мапа «Лев Белгік», гравер Пітер Ван Ден Кір, 1617 р.

Розділ 3. **ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ** **В XV–XVII ст.**

Міркуємо і діємо!

Розгляньте гравюру «Бельгійський (голландський) лев». Використовуючи пошукову систему «Гугл», дізнайтеся, що означає це словосполучення. Які провінції входили до складу Нідерландів? З'ясуйте спільності та відмінності трьох мап. Чи змінювалися їхня обриси відповідно до років створення? Поясніть свої міркування.

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XV–XVII ст.

§ 12. Англія в XVI–XVII ст.

Додаткова інформація з теми

QR 12.1. Війна двох королев.

QR 12.2. Генріх і його дружини.

QR 12.3. Френсіс Дрейк та Єлизавета I.

QR 12.1. Війна двох королев

Корона Шотландії тоді, коли в Англії утвердилася при владі Єлизавета I, належала Марії — доньці Якова V, який доводився родичем англійському королю Генріху VIII Тюдору. Тож Папа Римський, іспанський король Філіпп II, а з ними й католицький світ підтримали Марію Стюарт у боротьбі за англійську корону. Будучи католичкою, вона не визнала спадкоємного права протестантки Єлизавети I. Зрештою, навіть сама уживала титул королеви Англії та Ірландії в додаток до титулу королеви Шотландії, що належав їй від народження, та титулу королеви Франції, який набула після одруження із французьким королем Франциском II.

Портрети героїнь і постер (посередині) фільму «Марія — королева Шотландії»

QR-код до розділу 3.

§ 12. Англія в XVI–XVII ст.

У Шотландії на той час загострилася боротьба між католиками і протестантами. У неї поринула королева. Та результати виявилися невтішними. Шотландці повстали проти політики католицької церкви. Потрапивши у полон до протестантів, Марія Стюарт зреклася трону та втекла до Англії. Тамтешня Єлизавета I не тільки не зраділа появі суперниці, а й ув'язнила ту в замку Фотерінгей. У 1570 р. проти англійської володарки визріла змова, бо Папа Римський відлучив її від церкви і назвав правителькою, яка незаконно носить корону. До заколоту долучилася Марія Стюарт. Тож терпець Єлизавети I увірвався, і в 1587 р. її суперниці стяли голову. Однак династія Стюартів таки здобула владу. Адже після смерті бездітної Єлизавети I син Марії Стюарт, Яків I, посів королівський трон Англії. А період жіночого протистояння увійшов в історію під назвою «Війна двох королев».

Міркуємо і діємо!

Разом із батьками чи старшими родичами перегляньте фільм «Марія — королева Шотландії». Наскільки в ньому правдоподібно відображено реальні історичні події?

QR 12.2. Генріх і його дружини

Катерина Арагонська,
художник невідомий,
близько 1525 р.

Анна Болейн,
художник невідомий,
між 1533–1536 рр.

Джейн Сеймур, художник
Ганс Гольбейн
(Молодший), 1536 р.

Короля Генріха VIII Тюдора вважають одним із видатних монархів Англії. Його правління викликало чималий інтерес. Але особисте життя склалося ще більш інтригуюче та непередбачувано.

Розділ 3. **ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ** **В XV–XVII ст.**

Першою обраницею молодого красеня-короля стала на кілька років старша іспанка Катерина Арагонська, донька легендарних Ізабель I та Фернандо II. Шлюб видався не лише вигідним, але й, напевно, вдалим. Король та королева прожили понад півтора десятка щасливих подружніх років, як одна із найзразковіших монарших пар тогочасної Європи. Ідилія зруйнувалася, коли з'ясувалося, що дружина не зможе народити чоловікові сина-спадкоємця. Доньку Марію, як ви розумієте, до уваги не брали.

Для народження нащадка потрібна була інша жінка, чи не так? Але що робити з Катериною? Її знатність і впливовість ускладнювали ситуацію. Англійський монарх зажадав нечуваного на той час — розлучення. Дозволити його міг Папа Римський, однак «прохання» виходило за рамки тодішньої моралі, та й з іспанським двором належало рахуватися, тому Понтифік вирішив не накликати на себе гнів. Він відмовив королю. Але Генріх VIII не здався. Якщо глава церкви не хоче йти на поступки, то його слід змінити! Впливати на Ватикан англієць, звичайно ж, не міг, але у своїй країні почувався повноправним господарем. Тому оголосив себе (кого ж іще!) очільником англійської церкви. Відтоді ніхто не міг відмовити йому у розлученні! Цей епізод започаткував створення англіканської церкви.

Фавориткою Генріха VIII була Анна Болейн з роду Плантагенетів. Вродлива, витончена, з гарними манерами — вона не могла не привернути уваги правителя. Бажання побратися з Анною та отримати законного наслідника підштовхнули його до офіційного розлучення із Катериною Арагонською. Англіїці не підтримали таке рішення, однак нічого вдіяти не могли. І до сьогодні на могилу Катерини Арагонської англіїці приносять квіти та гранати, які символізують батьківський герб королеви.

У 1533 р. Англія отримала нову королеву і надію, якій не судилося здійснитися. У цьому шлюбі теж народилася дівчинка. Їй дали ім'я Єлизавета. Та Анна Болейн знову відчулася «при надії»! Коли ж минуло кілька місяців, стався нещасний випадок — король серйозно травмував голову, навіть кілька годин не міг отямитися. Історики висловлюють думку, що саме це призвело до незворотних змін в його психіці, можливо, й до розладів. А королева пережила стрес такої сили, що втратила дитя. Хлопчика... Стосунки монаршої пари почали стрімко погіршуватися... Зневірений Генріх VIII вже не сподівався, що Анна колись подарує йому

QR-код до розділу 3.

§ 12. Англія в XVI–XVII ст.

наступника. Тож її звинуватили в подружній зраді і після показового суду стратили — відтяли голову...

За «доброю традицією» вінченосець, ще за життя колишньої знайшов нову улюбленицю. Нею стала покірна і непримітна Джейн Сеймур — третя дружина. Здавалося, втомлений попередніми бурхливими стосунками, Генріх VIII відшукав спокій. Але доля зіслала подружжю нове випробування. Нова королева народила для Англії спадкоємця — сина Едварда, та невдовзі померла від пологової гарячки. Король щиро тужив...

Анна Клевська, художник Ганс Гольбейн (Молодший), 1539 р.

Катерина Говард, художник Ганс Гольбейн (Молодший), близько 1540 р.

Кетрін Парр, художник невідомий, після 1540-х рр.

Можливо, на цьому шлюбний серіал міг би завершитися. Натомість удівець надумав одружитися вчетверте. Як і вперше, «з розрахунку». На той час його особисті негаразди негативно відбивалися на міжнародному становищі Англії. Щоб запобігти цьому він обрав неабиякого, а представницю давнього знатного німецького роду Анну Клевську. Це мало посприяти зближенню з німецькими протестантськими князями. Проте сімейні стосунки не склалися. Впливові закордонні герцоги не дозволяли зводити наклепи на родичку. Тож вихід один, як і першого разу — розлучення. Воно відбулося без надмірного драматизму. Отримавши значний «відкуп», Анна перебралася у новий маєток і безбідно та безтурботно закінчила життя. Заміж, щоправда, вдруге не вийшла...

І знову, ще перебуваючи одруженим, невгамовний серцеїд знайшов нову симпатію. Нею виявилася малолітня, але на диво мила і привітна Катерина Говард — двоюрідна сестра Анни Болейн. Поганий знак, чи не

Розділ 3. **ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ** В XV–XVII ст.

так? «Наречений» палав пристрастю, помолодів... Але доля... Як і другу дружину, п'яту теж звинуватили в зраді. Їй теж стягли голову.

Останньою, шостою обраницею Генріха VIII стала Катерина Парр. На момент заміжжя достатньо зріла й досвідчена жінка, двічі вдова. Зуміла стати чоловікові подругою та опорою в його поважному віці. Вона пережила короля. Але не втекла від прокляття «генріхового кола». Одружилася із Томасом Сеймуром, братом покійної третьої королеви... І так само, як та, Катерина померла, народжуючи первістка Томаса Сеймура...

Міркуємо і діємо!

Поясніть значення вислову «прокляття “генріхового кола”». Чому тогочасним правителькам/правителям доводилося укладати шлюби з необхідності? Згадайте такі випадки з історії України.

QR 12.3. Френсіс Дрейк та Єлизавета I

Портрет Єлизавети I («Непереможна армада»), ймовірний художник Джордж Гауер, 1588 р.

13 липня 1540 р. в англійському графстві Девоншир у родині місцевого фермера Едмунда Дрейка народився хлопчик, якого назвали Френсіс. Від чотирьох років вітрильник замінив йому дім, адже батько став корабельним священником. Тож немає нічого дивного у тому, що у 16 років юнак став капітаном корабля. А згодом капером (піратом). Зухвалим, але благородним. Захоплюючи іспанські судна, завжди виявляв милосердя до команди противника. Тому слава про нього лунала

далеко за межами Англії. Королева Єлизавета I називала його «Мій дорогий пірат», надала йому лицарський титул, присвоїла звання контр-адмірала флоту. На таємній зустрічі навіть подарувала меч та сказала: «Ми вважаємо, що той, хто нанесе удар тобі, Дрейку, нанесе його і нам!».

QR-код до розділу 3.

§ 12. Англія в XVI–XVII ст.

Френсіс Дрейк, художник Маркус Герардс (Молодший), 1591 р.

Саме із благословення правительки Френсіс Дрейк відправився в навколосвітню подорож. Став другим після Фернана Магеллана європейцем, який ще раз довів світові, що земля куляста. Його подорож тривала 1046 днів. На батьківщину привіз прянощі, шовкові тканини, різноманітні вина і найважливіше — 2 т золота і срібла. А коли Єлизавета I зійшла на борт його корабля, прикрив обличчя рукою. Це означало, що краса жінки засліпила його. Відтоді англійські моряки саме так віддають знак військової честі.

У 1588 р. англійська флотилія, якою керував Френсіс Дрейк, перемогла «Непереможну армаду» іспанців. Тож не дивно, що день смерті мореплавця став національним святом для іспанців. 28 січня 1596 р. він помер від лихоманки. Свинцеву труну з тілом опустили в океанські води поблизу міста Пуерто-Белло. А потім у пошанування затопили кілька іспанських суден.

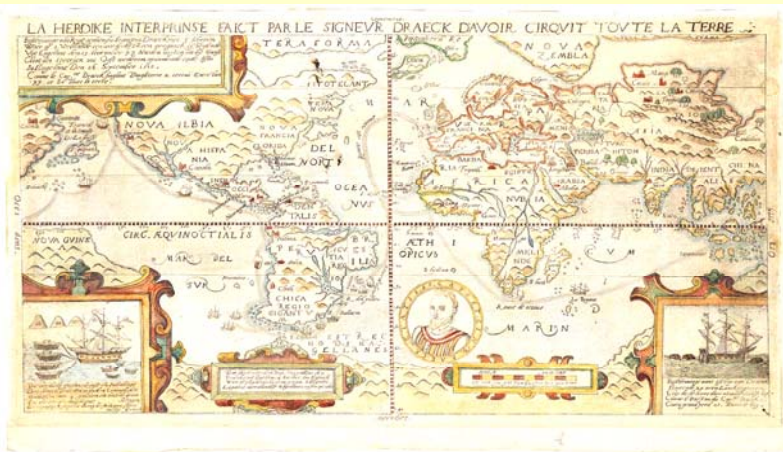
Портрет Френсіса Дрейка та його новий геральдичний символ, девіз «Велике з малого приходить», на руці, що з хмар, напис «Із Божою допомогою», гравер і дата невідомі

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XV–XVII ст.

Галеон Френсіса Дрейка «Золота лань», що єдиний із шести вітрильників повернувся до Англії після навколосвітнього плавання, що тривало 2 роки 10 місяців 11 днів

Мапа навколосвітньої експедиції Френсіса Дрейка, гравер невідомий, не пізніше 1590 р.

Мапа навколосвітнього плавання Френсіса Дрейка, англійська Вікіпедія

QR-код до розділу 3.

§ 12. Англія в XVI–XVII ст.

Адмірал Педро де Вальдеса здає власний вітрильник Френсісу Дрейку на борту англійського галеона «Помста», художник Джон Сеймур Лукас, 1888–1889 р.

Міркуємо і діємо!

Зіставте і порівняйте навколосвітні подорожі Фернана Магеллана та Френсіса Дрейка. З'ясуйте спільності й відмінності. Використовуючи пошукову систему «Гугл», дізнайтеся про участь Френсіса Дрейка в морській битві проти «Непереможної армади».

Люстрації до теми

«Як розгорталася і чим закінчилася революція в Англії?»

Брод, англійська золота монета з портретом Олівера Кромвеля, медальєр Томас Саймон, 1656 р.

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XV–XVII ст.

«Страта короля Карла I 30 січня 1649 р.», гравюра, XVII ст.

Міркуємо і діємо!

Розгляньте ілюстрації. Увідповідніть їх із текстом параграфа підручника про розгортання революції в Англії.

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XV–XVII ст.

§ 13. Річ Посполита: шляхетська демократія

Додаткова інформація з теми

QR 13.1. Як стати королем?

QR 13.2. «Некороновані князі Русі» та їх роль в історії Центрально-Східної Європи.

QR 13.1. Як стати королем?

«Плач людей різних станів над померлим кредитом»,
художник невідомий, близько 1655 р.

Королів у Речі Посполитій вибирали по-особливому. Елекції (саме так називали цю процедуру) проводили на спеціальному полі біля міста Варшава. Претендувати на престол міг будь-хто зі шляхтичів чи людей королівської крові. Він не мусів вирізнятися заможністю чи якимось особливими заслугами. Національність теж не брали до уваги. Серед коронованих числилися французи, шведи і навіть українець (Михайло Корибут Вишневецький)! Вимагалось лише одне — сповідувати католицизм. Але не все так просто, як видається на перший погляд.

Вибори, тим паче королівські, — справа витратна і навіть небезпечна. Кандидати зазвичай були особистостями авторитетними та впливовими,

QR-код до розділу 3.

§ 13. Річ Посполита: шляхетська демократія

адже від цих якостей залежала масовість підтримки. А ще — володіли немалими коштами, щоб по можливості схилити на свій бік тих, які вагалися. І обов'язково командували потужним військом — тодішнім найкращим засобом тиску на конкурентів. Все це вкупі забезпечувало перемогу.

Подолавши всі «кола» елекції, претендент здобував такий бажаний вінець. Іноземець складав присягу, обіцяючи дотримуватися законів Речі Посполитої. Закінчували «дійство» урочистою коронацією. Правилосся, як виявлялося, доволі нелегко. Владу монарха всіляко обмежували. Країною фактично керували магнати-депутати в сеймі. Навіть більше, найвища «посада» не вберігала її володільця від досить гострої критики. Шляхта так надокучала, що далеко не всі витримували повний термін. Добровільно відмовилися від королівських обов'язків Генріх Валуа, син Катерини Медичі, який протримався аж якихось чотири місяці, та Ян-Казимир Ваза, який вирішив, що йому спокійніше керувати монастирем у Франції.

Що ж тут поробиш, така-от ранньомодерна демократія! Теоретично стати королем міг кожен шляхтич чи знатний іноземець, а практично найчастіше долю монархів вирішувала заможність і зброя. Бо такими були неписані звичаї того часу.

Міркуємо і діємо!

Розгляньте малюнок «Плач людей...». Представники яких народів, верств, професій являли суспільство Речі Посполитої? Поясніть назву малюнка.

QR 13.2. «Некороновані князі Русі» та їх роль в історії Центрально-Східної Європи

Родина Острозьких — одна із найвпливовіших не лише на українських теренах, а й у Центрально-Східній Європі. Їм, по суті, належала держава в державі: 40 замків, близько 1000 міст, 13 тисяч сіл! У їхній скарбниці зберігалася достатньо коштовностей і коштів, щоб покрити два річні бюджети Речі Посполитої. Вони утримували 20-тисячну армію. Такі сили давали неабияку владу в тодішній політиці. Князь Василь-Костянтин Острозький у різні часи претендував як на польський, так і на московитський престол.

Оскільки Острозькі були потужними магнатами, то дрібна шляхта корилася їх волі. Таким чином їхні інтереси обстоювали чисельні представники і в місцевих сеймиках, і в загальному польсько-литовському

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XV–XVII ст.

сеймі. Навіть монархи не наважувалися кинути виклик цим українським «некоронованим королям».

Врешті, на думку сучасного історика Сергія Плохія, саме князь Василь-Костянтин Острозький у 1569 р., вплинув на результат Люблінської унії, підтримавши короля і зігравши ключову роль в утворенні Речі Посполитої.

Поштовий блок «Князівський рід Острозьких XIV–XVII ст.» із серії «Славетні роди України», 2015 р. Посів 2-е місце в міжнародному конкурсі «Найкраща марка світу 2015» в категорії «Поштові блоки»

Міркуємо і діємо!

Згадайте події історії України, в яких брав участь Костянтин Іванович Острозький та його син Василь-Костянтин. Прочитавши підручник з історії України, поясніть, чому Василь-Костянтин Острозький не міг бути обраним королем Речі Посполитої?

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XV–XVII ст.

§ 14. Тридцятилітня війна

Додаткова інформація з теми

QR 14.1. Історія першої мирної конференції.

QR 14.1. Історія першої мирної конференції

«Жахиття війни. Повішані», художник Жак Калло, 1633 р.

Тридцятилітня війна (1618–1648) спустошила Європу. Люди гинули, держави ослабли, але явної переваги не отримала жодна із сторін. Так виникла ідея загальних переговорів. Справа виявилася нелегкою. Протиборці ніяк не могли дійти згоди. Загалом перемовини розтяглися аж на 10 років.

У 1638 р. данський король першим закликав до припинення війни. Через два роки його підтримали депутати німецького рейхстагу, який скликали після тривалої перерви саме з метою досягнення порозуміння. Тільки в 1641 р. підписали договір, що передбачав готовність монархів до переговорів. Тому у вестфальських містах Мюнстер та Оснабрюк зібралися конгреси для укладення миру. Делегати спеціально розселилися порізно, щоб уникнути нових конфліктів. Але вже в перші дні роботи розгорілося гостре протистояння. Ніяк не могли дійти згоди, хто ж саме має брати участь у роботі мирної комісії. Врешті конгрес таки відбувся, уславившись, як найбільш представницька нарада в історії тодішньої Європи. Укладені

QR-код до розділу 3.

§ 14. Тридцятилітня війна

одночасно, 24 жовтня 1648 р., мирні договори у Мюнстері і Оснабрюці отримали загальну назву Вестфальських.

Вестфальський мир — перша спроба європейців «вимувати» підвалини спільної багатосторонньої політики. Вона виявилася вдалою. Саме цей з'їзд представників еліт європейських держав вважають конференцією, яка започаткувала сучасну дипломатію і сучасний світовий порядок, в основі якого національні держави.

«Урочистості з нагоди укладання Мюнстерської мирної угоди»,
художник Бартоломеус ван дер Гелст, 1648 р.

«Складання присяги після підписання Мюнстерського іспансько-нідерландського договору, 15 травня 1648 р», художник Герард Терборх (Молодший), 1648 р.

Розділ 3. **ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ** **В XV–XVII ст.**

Міркуємо і діємо!

Чому події конгресів Мюнстерського та Оснабрюкського конгресів цікавили тогочасних митців? Чому вважають, що саме Мюнстерський та Оснабрюкський конгреси започаткували сучасну дипломатію і сучасний світовий порядок, в основі якого національні держави? Обговоріть запитання в групах або парах.

Розділ 3. **ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ**
В XV–XVII ст.

Узагальнення за розділом 3

«**ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XVI–XVII ст.**»

	Англія	Іспанія	Нідерланди	Франція	Німеччина
1500	Генріх VIII (1503-1547)	Карл V (1516-1556)		Франциск I (1515 - 1547)	Мартін Лютер 1517 лютеранство
1525	англіканство 1533			кальвінізм	Релігійні війни (1524-1526)
1550	Марія Кривава (1553-1558) Єлизавета I (1558-1603)	Філіпп II (1556-1598)	Національно-визвольна війна (1566-1648)	Релігійні війни (1562-1598)	
1575	«Непереможна армада», 1588		Утрехтська унія , 1579	Нантський едикт, 1598	Гра: «Держави Західної Європи: ЩО звідки?»
1600	Яків I (1603-1625)			Рішельє (1616-1642)	
1625	Карл I (1625-1649)	Тридцятилітня війна (1618-1648) Вестфальський мир, 1648			
1650	Англійська революція Довгий парламент Протекторат Реставрація Стюартів	<i>Втрата позицій</i>	<i>Визнання незалежності</i>	<i>Втрата панування</i> Луї XIV (1643-1713)	<i>Закріплення роздробленості</i>
1675	Славна революція, 1688 Вільгельм III Оранський , «Біль про права», 1689				
1700					
		Гра: «Держави Західної Європи: ХТО звідки?»		Гра: «Держави Західної Європи: крок за кроком»	

Розділ 4. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ. КРАЇНИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ХХІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХІІ ст.

§ 15. Османська імперія в XVI–XVIII ст.

Додаткова інформація з теми

QR 15.1. Роксолана.

QR 15.1. Роксолана

«Росса, дружина Сулеймана», гравер
Теодор де Брі, 1596 р.

«Султана Росса», художник Тіціан
Вечелліо, 1550-і рр.

Серед відомих українок є унікальна жінка. У літературі її називають Настею Лісовською, в історії вона відома як Роксолана, у турецькій традиції — Гюррем Султан. Ми, мабуть, ніколи достовірно не дізнаємося, з якого куточка України вона родом. Найбільш поширена версія, що Настя — донька священника з містечка Рогатин теперішньої Івано-Франківської області. Потрапила в полон у п'ятнадцятилітньому віці приблизно між 1515–1520 рр. Дізнавшись, що вродливу українку хочуть придбати, щоб подарувати султанові, власник відмовився брати за неї гроші. Тому вважається, що вона ніколи не була рабинею.

Так Настя Лісовська стала улюбленою дружиною Сулеймана I Пишного, одного з наймогутніших повелителів Османської імперії. Вона —

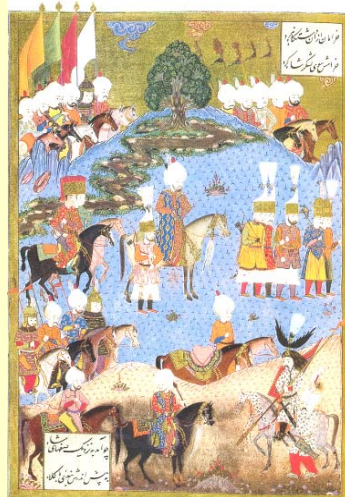
QR-код до розділу 4.

§ 15. Османська імперія в XVI–XVIII ст.

перша і єдина в державі, якій надано титул «хасекі», що означав «відзначена» султаном. Йому настільки припала до серця чарівна бранка, що, подекують, заради неї розпустили гарем. Та й русинка, очевидно, відповідала взаємністю. Їх шлюб склався вдало. Народилися донька і четверо синів. Старшому з них, Селіму, згодом довелося правити країною.

Але Роксолана вирізнялася не тільки вродою, а й мудрістю. Освоїлася у чужій країні, вивчила звичаї, закони. Тому й втручалася у державні справи, спершу допомагаючи чоловікові, а згодом ухвалювала рішення самостійно.

За неймовірний вплив на чоловіка, тим паче в мусульманській країні, Гюррем Султан недолюбували. Довкола крутилося немало ворогів, які заздрили, чинили підступи, навіть уважали її чаклункою. Однак, завдяки сильному характеру та гнучкому розуму вона вдало долала перешкоди, що траплялися на шляху. Дружина померла швидше, аніж чоловік. Він більше не одружувався. Для коханої наказав збудувати величний мавзолей, де і донині покоїться хасекі.

«Султан Сулейман I Пишний з армією в поході на місто Нахічевань, літо 1554 р.», мініатюра, автор невідомий

«Процесія султана в Стамбулі», художник Жан Батист ван Мур, близько 1737 р.

Розділ 4. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ. КРАЇНИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ХХІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХІІ ст.

Мечеть Шехзаде, архітектор Мімар Сінан, місто Стамбул, 1543–1548 рр.

Міркуємо і діємо!

Використовуючи пошукову систему «Гугл», тексти, що вище, та тих рубрик, що в підручнику, підготуйте невелике (до 2 хв.) повідомлення про українок-султанш в Османській імперії. Озвучте своє повідомлення в класі.

Розділ 4. ОСМАНЬКА ІМПЕРІЯ. КРАЇНИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ХХІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХІІ ст.

§ 16. Кримське ханство

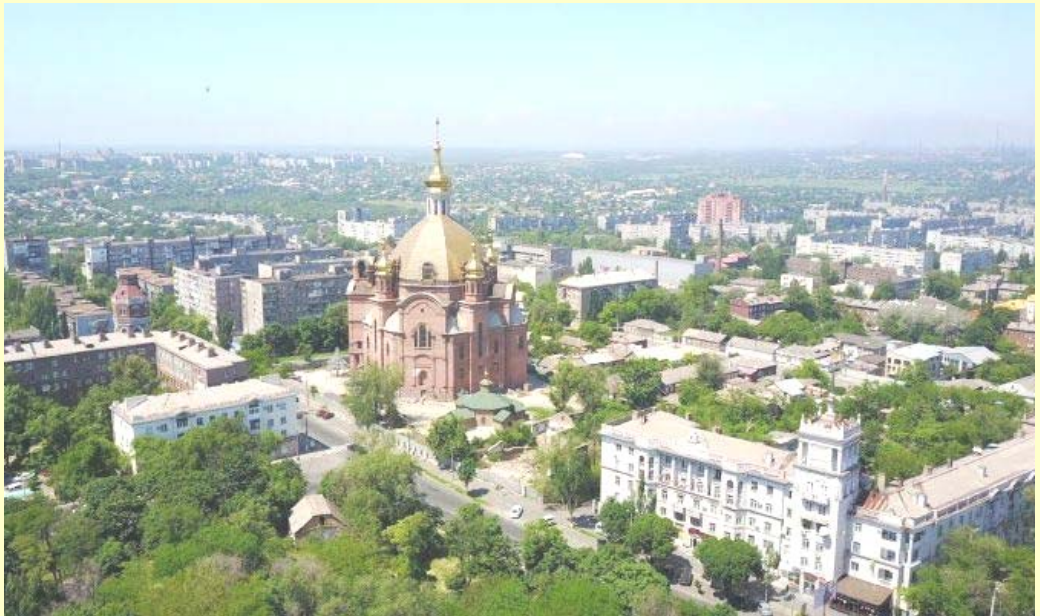

Додаткова інформація з теми

QR 16.1. Маріуполь, місто кримських ремісників.

QR 16.1. Маріуполь, місто кримських ремісників

Місто Маріуполь, сучасна світлина з висоти пташиного лету

Кримський півострів із давніх давен населяли, як кочові так і осілі народи. Вони обробляли землю, розводили худобу, ремісникували, торгували, сповідували різні релігії, творили самобутні культури.

У другій половині XVIII ст. Росія вела активну експансію на Півдні України, у тому числі в Криму. Підірвати економіку півострова, імператриця Катерина II вирішила хитромудро. У 1774 р., за умовами Кючук-Кайнарджийського миру, звідтіль силоміць виселили християн, які займалися ремеслами й торгівлею. Згідно із грамотою від 21 травня 1779 р. переселенці мали осісти в новому місті, де їм надавали права й привілеї. Місто найменували Маріуполь («поліс Марії»). Раніше на тому місці розкинувся

QR-код до розділу 4.

§ 16. Кримське ханство

вартовий пост запорозьких козаків Домаха, далі — козацька Кальміуська слобода, а з 1778 р. — це Павловськ, який перейменували.

«Народні розваги кримських татар», художник Крістіан Готфрід Генріх Гейслер, серія гравюр «Живописні описи звичаїв, вдачі та розваг росіян, татар, монголів й інших народів у Російській імперії», початок XIX ст.

Новоприбульці селилися як у центрі, так і на околицях Маріуполя. Так поставали навколишні села Урзуф, Ялта, Бахчисарай, Сартана, Чердакли, Ігнатівка. Серед їхніх мешканців були греки, євреї-християни, італійці, грузини.

«Татарські жінки», художник Крістіан Готфрід Генріх Гейслер, серія гравюр «Живописні описи звичаїв, вдачі та розваг росіян, татар, монголів й інших народів у Російській імперії», початок XIX ст.

Головним джерелом прибутків приморського, а тому портового міста стала торгівля. Після приєднання Росією Криму, деякі виселенці поверну-

Розділ 4. **ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ. КРАЇНИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ** **В XXI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХІІ ст.**

лися на півострів. На їх місце прибули німецькі колоністи. Ті, які залишилися, продовжили творити історію багатонаціонального Маріуполя.

«Базар у Криму»,
художник Крістіан
Готфрід Генріх
Гейслер, серія гравюр
«Живописні описи
звичаїв, вдачі та
розваг росіян, татар,
монголів й інших
народів у Російській
імперії», початок
XIX ст.

«Ханський палац», художник Карло Боссолі, 1840–1842 рр.

QR-код до розділу 4. § 16. Кримське ханство

Хан Менглі I (посередині) зі старшим сином Мехмедом I (ліворуч) перед султаном Баязидом II (праворуч), мініатюра, XVI ст.

«Простори перекопських і ногайських татар...», картограф П'єр ван дер Аа, 1707 р.

Міркуємо і діємо!

Використовуючи інтернет, з'ясуйте, як перепліталися історії козацьких поселень на місці Маріуполя та Кримського ханства, про яке ви дізналися з параграфу? Розгляньте мапу П'єза ван дер Аа та відповідну сучасну. Знайдіть на мапі 1707 р. помилки, яких припустився картограф.

Розділ 4. **ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ. КРАЇНИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ**
В XXI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХІІ ст.

§ 17. Московське царство в XVI — на початку XVIII ст. Утворення Російської імперії

Додаткова інформація з теми

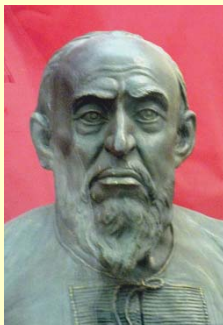
QR 17.1. Культура Московії XVI–XVII ст.

QR 17.1. Культура Московії XVI–XVII ст.

Князь Василь III,
гравер Андре Теве,
1584 р.

Цар Іван IV Грозний,
реконструктор
Михайло Герасимов

Опричник із мітлою та собачою
головою, гравюра на підсвічнику,
початок XVII ст.

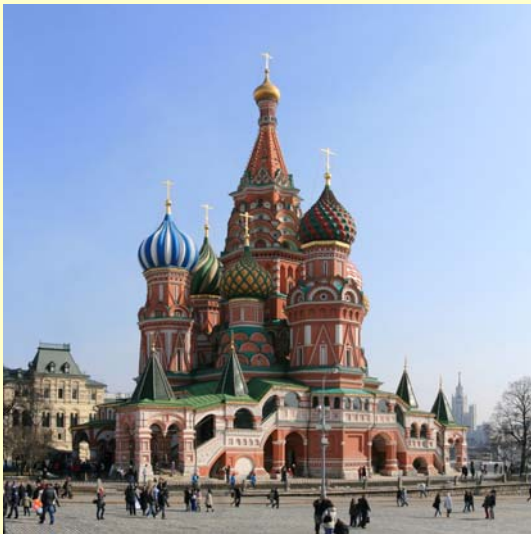
KNEAZE ALEXEY MICHAILO-
VIT z Great Duke of Moscovie.
Aged XXXIV Yeares. 1664.
C. G. S. Sculptor

«Князь Олексій Михайлович,
Великий цар Московії», гравюра з
книги Адама Олеарія «Опис
подорожі в Московію...», 1664 р.

Тривалий період Московське царство лишалося закутком Європи. Отож постала нагальна потреба в освічених людях, яким належало змінити уявлення про відсталість московитів. Що цікаво, в 1564 р. відомий українцем Іван Федорович (Федоров) надрукував перший «Апостол» саме в Москві. Згодом він переїхав до Львова, де також долучився до становлення книгодрукування. Щоправда, великого «буму» на книжки за часів Івана IV Грозного не спостерігалось. Місцеві папірні не могли задовольнити скромні вимоги видавців. Аж до XVIII ст. папір купували за великі гроші в Нідерландах чи Священній Римській імперії.

QR-код до розділу 4. § 17. Московське царство в XVI — на початку XVIII ст. Утворення Російської імперії

Собор Василя Блаженного, архітектор (імовірно) Постник Яковлев, 1555–1561 р., місто Москва

Водночас московити зацікавилися історією, зокрема літописанням. Переписані літописи прикрашали мініатюрами літописи. Здійснювали й певні історичні дослідження. У 1687 р. в Москві з ініціативи педагога й поета, випускника Києво-Могилянської колеґії Симеона Полоцького заснували Слов'янсько-греко-латинську академію, куди приймали навчатися вихідців з усіх верств.

Справжнім шедевром московитської архітектури вважається храм Василя Блаженного, зведений у середині XVI ст. в столиці цар-

ства. Із-поміж іконописців уславився Симон Ушаков.

Побутувала й народна культура. Духовенство забороняло «театри» скоморохів — мандрівних акторів (згадуєте, з яких часів вони відомі на теренах України?). Проте ті вперто мандрували країною та веселили людей своїми виставами. Щоправда, не зважаючи на здобутки, в Московії у порівнянні із Західною Європою відчувалася культурна прірва.

Міркуємо і діємо!

Відвідайте шкільну бібліотеку. Перегляньте рекомендовані учителькою/учителем книжки та дізнайтеся, які досягнення української культури запозичили московити. Підготуйте повідомлення про видавничу діяльність Івана Федоровича. Чому він не міг розгорнути книгодрукування в Москві?

Розділ 4. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ. КРАЇНИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ В XXI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XXII ст.

§ 18. Річ Посполита в другій половині XVII — наприкінці XVIII ст.

Додаткова інформація з теми

QR 18.1. Польське бароко.

QR 18.2. Король Артур, рицарі «круглого столу» та польська шляхта.

QR 18.1. Польське бароко

«Король Ян III Собеський надсилає Папі Римському послання про перемогу у Віденській битві», художник Ян Матейко, 1880 р.

У XVI–XVIII ст. в Речі Посполитій неабиякого поширення набула культура бароко. Особливо виразно вона втілилася в тогочасних архітектурних пам'ятках, у яких простежувалися італійські, фламандські, згодом французькі впливи. Однією з перших барокових будівель вважають костел Господнього Тіла (1584–1593), зведений у резиденції Радзивіллів у місті Несвіж (нині — Білорусь). А ще — костел єзуїтів (1586–1604) у місті Люблін. Світські споруди теж вирізнялися схожими рисами. Зокрема, палац краківських єпископів (1637–1644) у місті Кельці. Його проєкт розробляли італійці. Будівельні роботи теж вели під їхнім керівництвом.

Найбільшого розмаху польсько-литовська барокова архітектура досягла за Яна III Собеського. Для нього наприкінці XVII ст., заклали нову резиден-

QR-код до розділу 4.

§ 18. Річ Посполита в другій половині XVII — наприкінці XVIII ст.

цію — Вільянівський палац. Не відставали від правителя й магнати. Палаці замовляли Оссолінські, Красінські, Браницькі. У провінціях переважали стримані форми, зберігалися впливи Ренесансу. Перлиною пізнього бароко був палац Брюля (1639–1642) в столиці. Його доля склалася трагічно: в 1944 р. нацисти підірвали пам'ятку.

На українських землях, що перебували в складі Речі Посполитої, архітектура бароко теж представлена яскраво. Чи не першим у місті Львів спорудили єзуїтський храм Петра і Павла (1610–1630), що його сьогодні називають гарнізонним. Розбудовані Золочівський (1634) та Жовківський (1594–1606) замки. Вражає величністю розкішний укріплений палац (1635–1640) у селі Підгірці, що в Львівській області. До слова, проект розробляв відомий французький інженер і картограф Гійом Левассер де Боплан.

Станіслав-Август
Понятовський, художник
Марчелло Баччареллі,
1764 р.

Палац Брюля, світлина 1939 р., місто Варшава

Розділ 4. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ. КРАЇНИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ХХІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХІІ ст.

«Площа Красінських із палацом Співдружності»,
художник Бернардо Белотто (Каналетто), 1778 р.

Замок у селі Підгірці (Львівська область), 1635–1640 рр., сучасна світлина

Міркуємо і діємо!

Використовуючи інтернет, підготуйте добірку зображень пам'яток архітектури, що описані в тексті. Покажіть їх у класі. За якими ознаками їх уважають бароковими?

QR-код до розділу 4.

§ 18. Річ Посполита в другій половині XVII — наприкінці XVIII ст.

QR 18.2. Король Артур, рицарі «круглого столу»

та польська шляхта

Дмитро Вишневецький (Байда),
художник невідомий, між кінцем XVIII —
початком XIX ст.

Сарматизм — ідея, в основі якої лежало переконання, що знать (шляхта) Речі Посполитої походила від давнього та войовничого племені сарматів. Античні автори називали їх «оперезані мечами». Вони заселяли Північні Причорномор'я й Приазов'я впродовж III ст. до н. е. — III ст. Існує версія, що опісля подалися до Рима. Там служили найманцями-легіонерами, яких направили воювати в Британію. На землях бриттів осіли й поклали початок легенді про середньовічних рицарів «круглого столу» — опору короля Артура. Ця легенда виявилася настільки популярною, що вплинула на світогляд не одного покоління в польсько-литовській державі.

Проіснувавши в XV–XIX ст., сарматизм залишив помітний слід у культурі Речі Посполитої. У першу чергу він стимулював розвиток історичної науки. Розпочалися активні «пошуки» витоків ідеї, її підтвержень, пояснень. Першими ці питання порушили польські хроністи Ян Длugoш, Матвій Міховський, Мартин Бельський та інші. «Приналежність» до носіїв «сарматської крові» диктувала стиль одягу. Чоловіки носили жупани, з довгими і вузькими рукавами. Для особливих подій такі убори шили з дорогих тканин. Поверх одягали своєрідний плащ з короткими рукавами. Необхідним атрибутом слугував ремінь, який часто оздоблювали дорогоцінними металами й коштовним камінням. У холодну пору року вкутувались у хутряні виробы. Жіночий одяг теж вирізнявся багатством і пишністю. Гостинність вважалася неодмінною рисою справжнього «сармата», тому часто влаштовували світські зустрічі, де не лише частувалися, а й вели «розумні» бесіди. В образотворчому

Розділ 4. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ. КРАЇНИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ХХІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХІІ ст.

мистецтві, зокрема, тогочасні портрети вирізняються помпезними, гоноровитими обличчями, гербами і надписами на задньому тлі.

Від початку ідея сарматизму несла високі ідеали: рівність, волелюбність, відвагу, національну гідність. Однак із часом, її прихильники дедалі більше вивищувалися, вважаючи себе особливими. Це породжувало, почуття фанатизму, пихатості, зверхності, нетерпимості до інших релігій, культур, верств, народів. А такі ставлення завжди означають початок кінця.

Міркуємо і діємо!

Розгляньте ілюстрації в параграфі та «сарматський» портрет Дмитра Вишневецького (Байди). Як польський сарматизм проявлявся в поведінці, побуті та одязі?

**Розділ 4. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ. ДЕРЖАВИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ
в XVII – XVIII ст.**

**Узагальнення за розділом 4 «ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ.
ДЕРЖАВИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ в XVII–XVIII ст.»**

	Османська імперія	Річ Посполита	Московія, Росія	Кримське Ханство
1450	Захоплення Константинополя, падіння Візантії 1453	Велике князівство Литовське і Королівство Польське	Василій III (1505-1533)	Утворення – 1449
1500				Басал османів від 1478
	Сулейман I Пишний (1520-1566)	Битва під Оршею 1514		Сахіб I Гірей (1532-1551)
1550		Люблінська унія 1569	Іван IV Грозний (1533-1584)	
	Чигиринські походи 1677, 1678	Лівонська війна (1558-1583)		
1600		Берестейська унія 1596	Смутний час (1598-1613)	
1650	Облога Відня 1683	Хмельниччина (1648-1657)	Олексій Михайлович (1645-1676)	
		Гадяцька угода 1658	«Вічний мир» 1686	
	Російсько-турецька війна (1768-1774) ослаблення	Петро I (1689-1725)		Формальна незалежність від 1774
1700		Проголошення Російської імперії		
	Російсько-турецька війна (1768-1774) ослаблення	Північна війна (1700-1721)		Ліквідація і приєднання ханства до Росії 1783
1750		Катерина II (1762-1796)		

§ 19. Просвітництво. Промислова революція

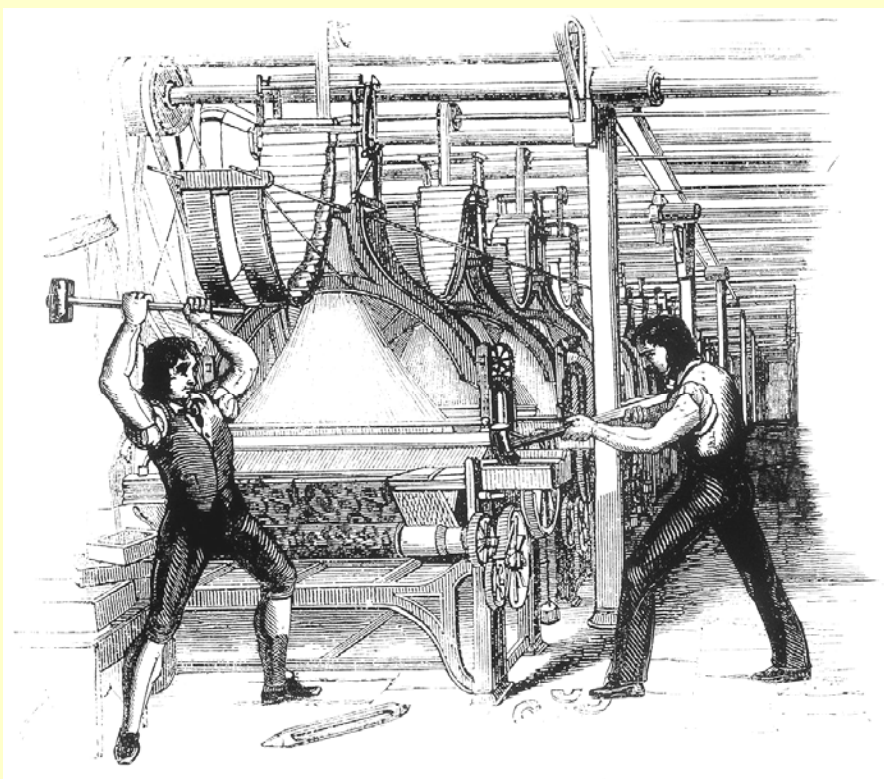
Додаткова інформація з теми

QR 19.1. Луддизм.

QR 19.2. Повсякденне життя часів Просвітництва.

QR 19.1. Луддизм

«Луддити, які нищать машину», автор і дата невідомі, англійська Вікіпедія

У 1779 р. підмайстер Нед Лудд у нападі гніву розбив прядильний верстат на своєму підприємстві. Його приклад унаслідували чимало інших трударів. Так з'явився луддизм — рух за знищення технічних пристроїв і повернення до ручної праці. Що ж спричинило «війну» людей проти машин?

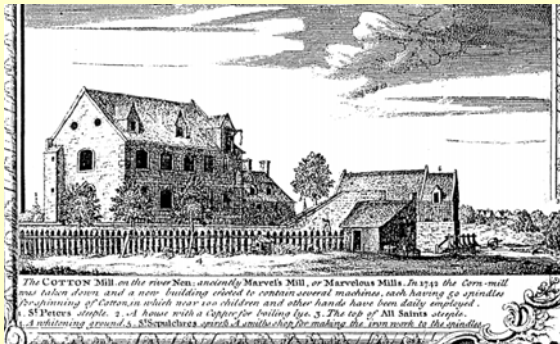
Промислова революція покращила й без того заможне життя капіталістів. Водночас звичайні працівники зазнавали утисків. Особливо

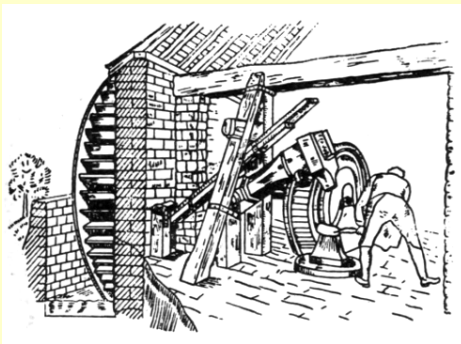
QR-код до розділу 5.

§ 19. Просвітництво. Промислова революція

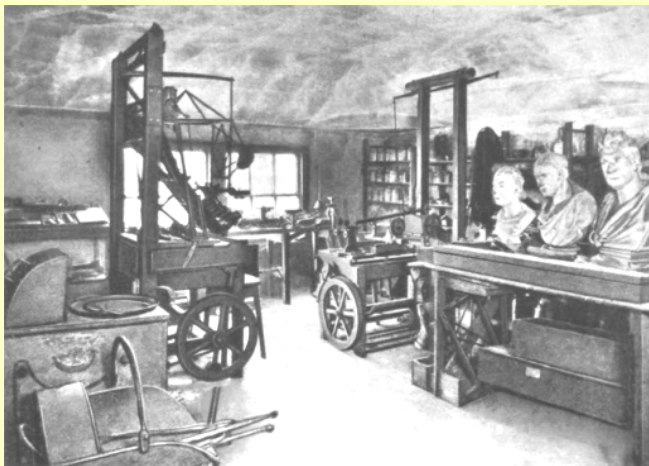
жінки та діти, які трудилися нарівні з чоловіками, але за удвічі меншу платню. Невдоволених могли одразу ж звільнити, а на їх місце найняти інших. Робітничі сім'ї тулилися в тісних помешканнях серед бруду й комах. Вони часто недоїдали, не мали грошей на першочергові потреби. Винними у своїх нещастях вважали обладнання, що замінювало й знецінювало людську працю. Тому й ламали його, сподіваючись, що повернення до ремісництва допоможе виправити їхнє становище.

Бавовняна фабрика на березі річки Нен, місто Нортгемптон, 1742 р.

Ковальський молот із водяним приводом, XVIII ст.

Майстерня Джеймса Ватта в університеті міста Глазго

Міркуємо і діємо!

Поясніть походження слова «луддизм». Чому луддити нищили технічні пристрої на підприємствах? Чому «війна» людей проти машин розпочалася саме в Англії?

Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

QR 19.2. Повсякденне життя часів Просвітництва

«Читання трагедії Вольтера «Китайський сирота» в салоні мадам Жоффрін»,
художник Анісе-Шарль-Габріель Лемоньє, 1812 р.

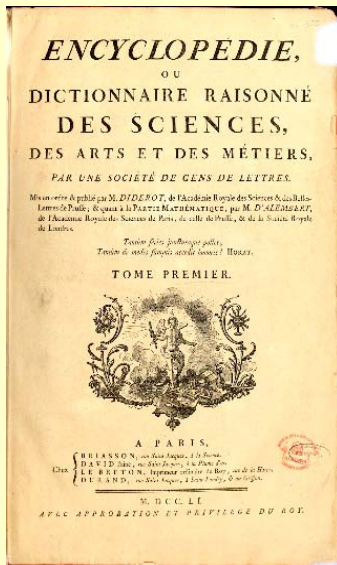
Як не дивно, але кава та чай, що з ними «познайомилися» європейці в Новий період, справили помітний вплив на суспільно-політичне життя. Саме в салонах (залах, де збиралися однодумці) за горнятком запашного напою французькі просвітитники сперечалися стосовно майбутнього своєї батьківщини, читали книжки, слухали музику, обговорювали статті до «Енциклопедії», сперечалися про щоденні важливі події тощо. Промисловці й торговці також часто відвідували салони. В Англії, наприклад, дізнавалися про фінансові новини в кав'ярнях.

У цілому, повсякдення ставало комфортнішим, зокрема міське. Старі скрині для зберігання одягу остаточно поступилися шафам. Стільці оббивали м'якішим матеріалом. Будинки умебльовували комодами й дзеркалами. Дами і кавалери носили зручніший одяг, а модні раніше складні зачіски змінювали простішими «фасонами». Цікаво, що від дощу чоловіки почали використовувати парасольки, які до того вважалися жіночими предметами. Таку моду запровадили англійці, для яких мряка — звична погода.

QR-код до розділу 5.

§ 19. Просвітництво. Промислова революція

Титульний аркуш «Енциклопедії...»
Дені Дідро і Жана-Лерона д'Аламбера

Погруддя Адама Сміта,
скульптор Патрік Парк, XIX ст.

Міркуємо і діємо!

Чому впродовж другої половини XVII — XVIII ст. чай, кавка та салони «впливали» на суспільно-політичне життя в деяких країнах Європи? Прочитайте текст про повсякдення містян. Використовуючи пошукову систему «Гугл», дізнайтеся про будення сільських мешканців. Назвіть спільності й відмінності в побуті тогочасних європейців та українців.

§ 20. Австрійські володіння династії Габсбургів

Додаткова інформація з теми

QR 20.1. Імператриця Марія Терезія та її родина.

QR 20.2. Як Йосиф II заснував українське місто Дніпро?

QR 20.1. Імператриця Марія Терезія та її родина

Марія Терезія, художник Мартін ван Мейтенс (Молодший), 1759 р.

Франц I Стефан, художник Мартін ван Мейтенс (Молодший), 1745 р.

Австрійська правителька Марія Терезія здобула чудову освіту. Окрім німецької, прекрасно говорила по-латинськи, вільно спілкувалася французькою, іспанською та італійською мовами. Вийшла заміж за герцога Лотарингії Франца I Стефана. У 1724 р. він приїхав до міста Відень щоб саме там завершити навчання. Відразу став улюбленцем Карла VI. Заради шлюбу з його донькою відмовився від батьківщини, бо лише в обмін на герцогство Лотаринзьке Франція визнавала Прагматичну санкцію. 12 лютого 1736 р. шлюб відбувся. Здібностей ані до військової, ані до державної служби Франц I Стефан не виявляв, натомість цікавився природничими науками і

QR-код до розділу 5.

§ 20. Австрійські володіння династії Габсбургів

досяг у їх вивченні певних висот, залишив великі, грамотно дібрані колекції. Дружина Марія щиро кохала свого чоловіка. Вона також уважала, що «дітей ніколи не буває забагато». Народжувала 16 разів. Правда, одне немовля померло при пологах, а ще двоє — малолітніми. Двоє із синів Марії Терезії стали імператорами — це Йосиф II та Леопольд II. Одружуючи дітей, австрійська правителька породичалася з Іспанією, Францією, Неаполітанським, Сицилійським королівствами, Пармським герцогством. Її прозвали «тещею та свекрухою Європи». Найбільш нещасливо склалася доля її доньки Марії-Антуанетти — дружини французького короля Людовіка XVI. Їй разом із чоловіком стяли голову під час Французької революції.

«Весільний сніданок Франца I Стефана і Марії Терезії»,
художник Мартін ван Мейтенс (Молодший), 1736 р

На 15 років Марія Терезія пережила свого чоловіка. Наступні роки вона постійно носила жалобу, багато молилася та, навіть постриглася як монахиня. Коли 29 листопада 1780 р. її не стало, пруський імператор Фрідріх II сказав: «Звістка про її смерть викликала в мене щирі сльози. Вона робила честь жінкам і короні. Я воював із нею, але ніколи не був її ворогом».

Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

«Марія Терезія із родиною», художник Мартін ван Мейтенс Молодший, 1754 р.

Марія-Терезія, скульптор Богдан Томашевський, місто Ужгород, 2015 р.

Міркуємо і діємо!

Чому в українському місті Ужгород встановили пам'ятник Марії-Терезії? Розгляньте ілюстрації. Як ви вважаєте, автор відображав реальні сюжети чи уявні? Розкажіть про повсякдення тодішніх можновладців.

QR 20.2. Як Йосиф II заснував українське місто Дніпро?

Імператор Йосиф II шанував мистецтва й дбав про їх розвиток. Він вважав справою честі мати в столичному Відні найкращий німецький драматичний театр. Саме тому зменшив вхідну ціну, завдяки чому вистави могли відвідувати звичайні бюргери. Це підвищило статус акторів, поетів і музикантів. До того їхні заняття сприймали як непростити. Відомо, що монарх прихильно ставився до Вольфганга Амадея Моцарта й підтримував того в критичних ситуаціях.

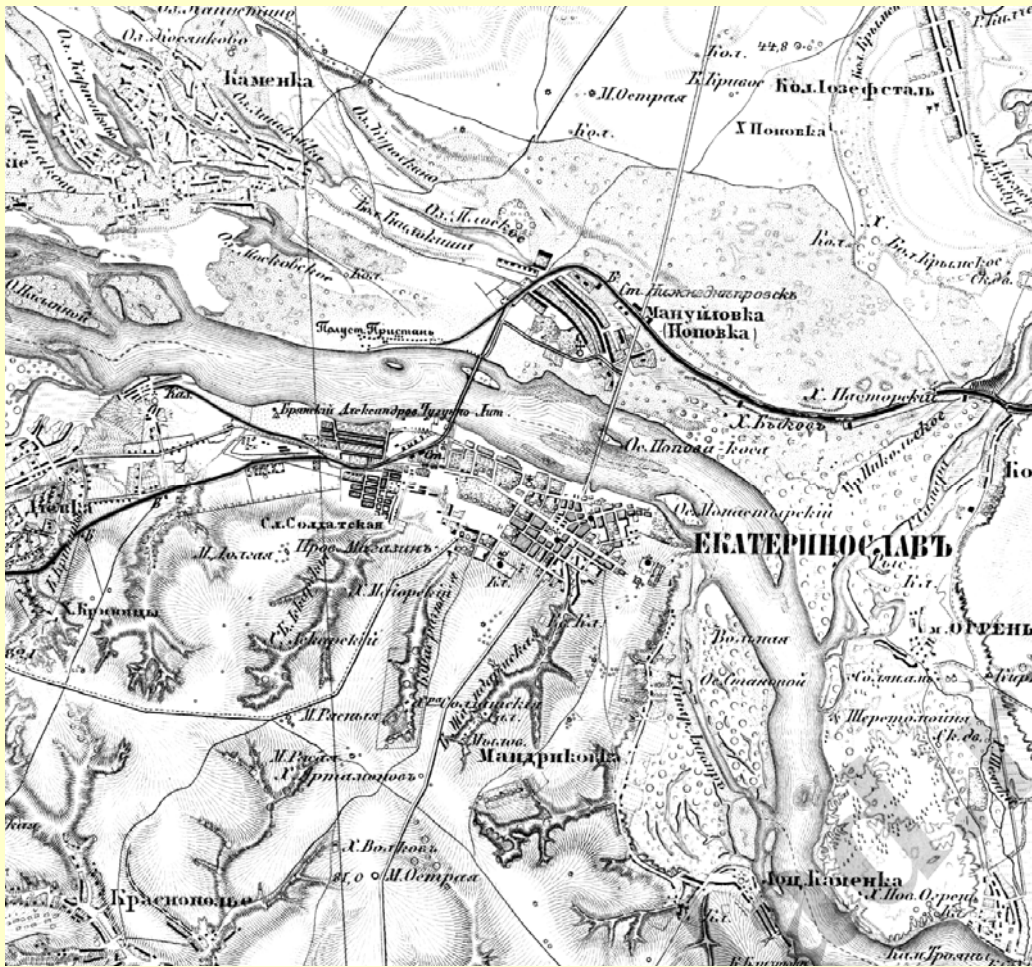
У 1787 р. Йосиф II відвідав Російську імперію. Прибув до Катерини II під ім'ям графа Фалькенштейна. Вони зустрілися в селі Новий Кодак (у межах сучасного міста Дніпро). Про подію відомо з їхнього пізнішого

QR-код до розділу 5.

§ 20. Австрійські володіння династії Габсбургів

листування. Гість писав: «Ми з імператрицею ... в один день зробили велику справу, вона поклала перший камінь у підмурівок собору, а я другий». Господарка теж згадувала: «Сьомого, цього місяця, перебуваючи на своїй галері за Койдаками, я дізналася, що граф Фалькенштейн їде мені назустріч. Я одразу вийшла на берег і теж вирушила йому назустріч, і так співпало, що обоє з'їхалися в чистому полі ніс до носа. Перше слово його було, що ось, мовляв, вляпалися всі дипломати: жоден не побачить нашої зустрічі».

Місто Дніпро (Катеринослав), топографічна мапа, картограф Федір Шуберт, близько 1888 р.

Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

Міркуємо і діємо!

Використовуючи пошукову систему «Гугл», дізнайтеся історію заснування міста Дніпро та про походження і зміни його назв.

§ 21. Королівство Пруссія

Додаткова інформація з теми

QR 21.1. Як пруські королі «картоплю садили»?

QR 21.1. Як пруські королі «картоплю садили»?

«Пруська данина» («Присяга Пруссії на вірність Польщі»),
художник Ян Матейко, 1882 р.

Картопля «приживалася» на європейських полях повільно. Не зважаючи на добру врожайність, селяни її остерігалися. Позаяк вони такий овоч ніколи не куштували, тому й не знали, як його вирощувати. Подекуди споживали картопляні плоди («ягоди»), що зовні нагадували помідори, але були отруйними для людського організму. Листя також не годилося в їжу, і навіть худоба його не споживала. Отож мешканці сіл сприймали нову культуру як «панську забаганку», адже на її розповсюдженні (як засобу проти голоду) наголошували правителі.

У Пруссії бульбу теж «рекламували» володарі. Подекуди, вони робили це жорстоко. Наприклад, Фрідріх Вільгельм розпорядився карати тих, хто відмовлявся висаджувати рослину. Примус не подіяв, і за справу взявся Фрідріх II. Він власним коштом оплатив найкращу розсаду та запропонував

QR-код до розділу 5.

§ 21. Королівство Пруссія

її селянам безкоштовно. Ті заявили, що не будуть саджати те, чим навіть собак годуватимуть. Замість покарання «освічений» монарх удався до хитрощів. Він проводив ярмарки, де безкоштовно роздавали страви з картоплі. Пруссам посмакувало, і справа зрушила з місця!

«Король всюди» («Король Фрідріх II Великий інспектує урожай картоплі»), художник Роберт Мюллер, 1886 р.

Картопля, зображення в ботанічному атласі Шарля де Леклюза (Клузія), близько 1588 р.

Пізніше легенди приписали Фрідріху II зовсім оригінальний спосіб популяризації «рятівниці» від голоду. Він, начебто, наказав засадити свої поля бараболою, а селянам заборонив чіпати її під страхом тортур. Для солідності виставили озброєну варту. Довколишні мешканці, звісно, зацікавилися: що ж там таке король вирощує? Уночі (господар наказав охороні спати) вони проникали на поля і щиро раділи, що «грабують» королівське майно. Таким нехитрим способом картопля потрапила на стіл простолюдинів.

Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

«Фрідріх I Великий та його фельдшер», художник Крістіан Бернхард Роде, 1793–1795 рр.

Мовою історичного джерела

Уривок з опису картини Крістіана Бернхарда Роде «Фрідріх I Великий та його фельдшер», каталог виставки Берлінської художньої академії, 1795 р.: «...У кампанії 1778 року королю якось пустили кров. Того ж дня ворог улаштував канонаду, яка розпалилася настільки, що король вирішив виїхати й оглянути поле бою. Рух призвів до того, що його судина розкрилася. Він спішився з коня, і руку йому перев'язав ротний фельдшер, який вчасно опинився там. Гарматне ядро впало поруч, медик здригнувся і затремтів».

Міркуємо і діємо!

Чому деякі європейські правителі намагалися всілякими способами змусити селян культивувати картоплю? Які риси характеру Фрідріха II відтворив художник Крістіан Бернхард Роде? Чи збігається зображення з описом картини?

§ 22. Російська імперія

Додаткова інформація з теми

QR 22.1. Російське кріпацтво. Справа Дар'ї Салтикової.

QR 22.1. Російське кріпацтво. Справа Дар'ї Салтикової

«Кріпаків міняють на собак», художник Іван Іжакевич, 1952 р.

Панщинно-кріпацька система, яка в Європі відходила в минуле, в Росії лише набирала обертів. Понад те, в цій країні вона вирізнялася особливо жорстокими рисами. «Європейських» кріпаків, звичайно ж, визискували, використовуючи їх трудові можливості, але певні людські права за ними залишали. У Росії ситуація виглядала зовсім по-іншому. Кріпаки повністю залежали від поміщиків.

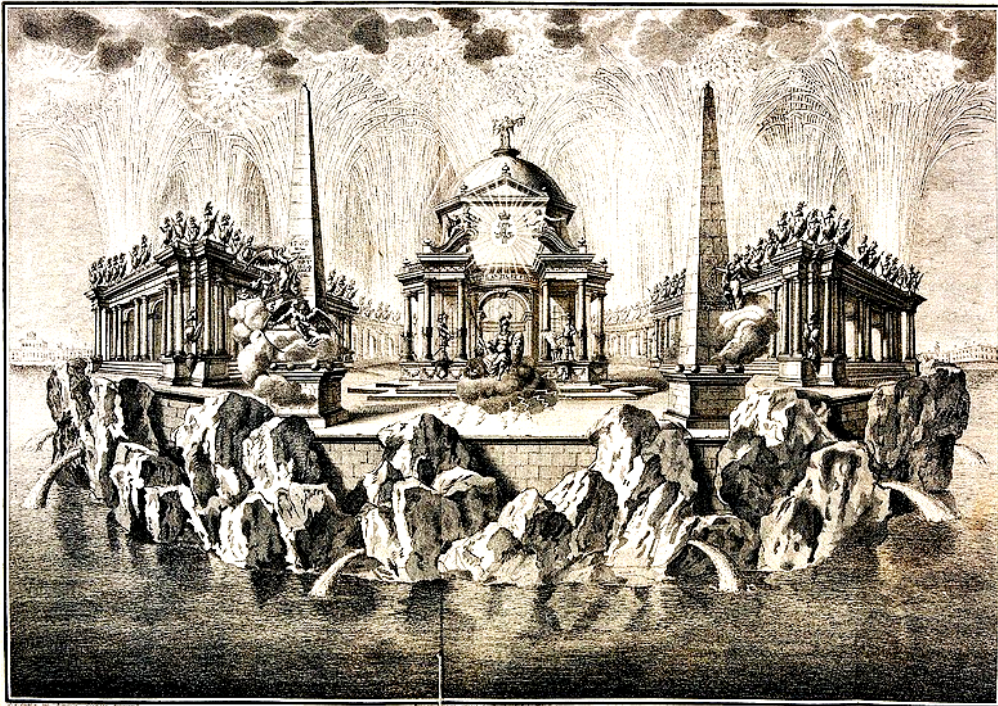
Показовим прикладом слугує випадок Дар'ї Салтикової (Салтичихи). Цю жінку звинуватили у садизмі та вбивствах 138 кріпаків, яких вона

QR-код до розділу 5.

§ 22. Російська імперія

замучила страхітливими і витонченими тортурами. Подейкували, що серед її жертв була й дитина. У народі поміщиці навіть приписували людожерство. Такі нелюдські дії набули розголосу. Імператриця Катерина II, яка для людських очей нібито провадила політику «освіченого абсолютизму», мусила реагувати. Згідно з наказом «государині», Салтичиху ув'язнили в монастир до кінця життя.

«Палладін острів та феєрверк із нагоди роковин вступу на престол імператриці Катерини II», гравюра Єфима Виноградова з малюнка Франческо Градіцці, 1763 р.

Однак, якщо антилюдські вчинки поміщиків не мали ознак психічних розладів, як у випадку з Дар'єю Салтиковою, то вони могли виробляти все, що заманеться. До кріпаків ставилися як до «живого товару». Їх продавали, обмінювали, скажімо, на тварин, програвали в азартних іграх, розлучали сім'ї. Поодинокі скарги, протести чи повстання не змінювали становища.

Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

«Продаж кріпаків на аукціоні», художник Клавдій Лебедев, 1910 р.

Міркуємо і діємо!

У чому особливості «освіченого абсолютизму» в Росії? Зіставте та порівняйте ознаки кріпацтва в Речі Посполитій і в Росії. Визначте спільності та відмінності.

§ 23. Міжнародні відносини

Додаткова інформація з теми

QR 23.1. Зародження міжнародної торгівлі.

QR 23.1. Зародження міжнародної торгівлі

Британська Ост-індійська компанія, штаб-квартира, місто Лондон, 1808–1812 рр.

У XVIII ст. важливою складовою міжнародних відносин стала між-державна торгівля. Саме тоді вона зароджувалася, формувалася світовий ринок, налагоджувалися нові контакти між країнами.

Цей процес пов'язувався зі становленням капіталістичних відносин. Дедалі помітнішу роль у Європі та світі відігравала буржуазія (тодішні підприємці). Промисловий переворот, унаслідок якого машин замінили ручну працю, збільшив кількість виробленої продукції. Вона «йшла» на продаж. Натомість, із другого боку, з відкриттям та освоєнням нових земель з'явилися як ринки збуту, так і джерела дешевої сировини. Торгівля все тісніше перепліталася з політикою. Уряди європейських держав практикували меркантилізм — «просування своїх товарів» та/або протекціонізм — захист від навали іноземних виробів. Величезні тогочасні торговельні

QR-код до розділу 5.

§ Міжнародні відносини

товариства — Ост-Індійські компанії все активніше впливали на міжнародні відносини. Зокрема, Британська Ост-Індійська компанія відіграла ключову роль у підкоренні Індії. Вона вміло підкорила корінні народи, усунувши, при тому, європейських конкурентів. Чергова епоха розвитку людства добігала кінця. Міжнародна торгівля — одна з ознак такого перелому.

«Філіпп V, король Іспанії»,
художник Гіацинт Піо, 1700 р.

«Пиріг королів», фрагмент малюнка, художник
Ноель ле Мір, 1773 р.

«Європа в липні 1772 р.», англійський малюнок, автор невідомий, 1772 р.

Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

Міркуємо і діємо!

Прочитайте текст та розгляньте ілюстрації. Поміркуйте, чи впливала торгівля на розвиток міжнародних відносин, зокрема, на перекроювання карти Європи впродовж XVIII ст.? Обговоріть свої міркування в групах або в парах.

§ 24. Сполучені Штати Америки

Додаткова інформація з теми

QR 24.1. Байка про те, як Джорджа Вашингтона хотіли помідором отруїти.

QR 24.1. Байка про те, як Джорджа Вашингтона хотіли помідором отруїти

Джордж Вашингтон, художник Рембрандт Піл, близько 1846 р.

Томас Джефферсон, художник Метер Браун, 1786 р.

Популярна байка «говорить», що лідера молоді американської нації хотіли отруїти... помідорами. Одного разу Джорджу Вашингтону подали на обід апетитну страву, рясно прикрашену великими червоними «ягодами». Той з апетитом усе з'їв, навіть не підозрюючи, що тими ягодами його намагалися отруїти. Згодом встановили, що такий хитромудрий спосіб позбутися лідера армії колоністів (а справа була в 1776 р., у розпал боротьби за незалежність) винайшов кухар Джей Бейлі. Він повірив у результативність свого підступного задуму, про що й написав у донесенні командувачу англійськими військами: «Я поклав у страву, призначену для генерала, кілька червоних м'ясистих плодів однієї жаклиивої рослини... Через кілька годин генерала не буде...».

Інтернет — небезпечна «територія», де можна легко потрапити на неправду. Адже популярну байку створили в 1959 р., і вона аж ніяк не стосувалася Джорджа Вашингтона. Будьмо пильними! Думаймо критично!

QR-код до розділу 5.
§ **Сполучені Штати Америки**

«Битва на острові Лонг-Айленд», художник Доменік д'Андреа, 1776 р.
Англіїці спробували застосувати зброю, але американські стрільці напали на них уздовж доріг і, уникаючи вирішального бою, миттєво відступали в разі небезпеки. Цілитися їм «допомагала» яскрава форма супротивників — червоні мундири було добре видно навіть з далекої відстані

«Декларація незалежності», художник Джон Трамбул, 1817–1819 рр.

Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

Прапор американської революції, що використовувався з 14 червня 1777 р. по 1 травня 1795 р.

Міркуємо і діємо!

Прочитайте текст та розгляньте ілюстрації. Використовуючи пошукову систему «Гугл», дізнайтеся, що таке «фейк». Дізнайтеся в родичів, в учительки/учителя, як дотримуватися інтернет-безпеки, як уникати неправдивої інформації.

Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

Узагальнення за розділом 5 «ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА»

		Габсбурги	Пруссія	Росія	США	
XVIII		Турецька облога Відня: 1683 Карловицький мир з Османською імперією: 1699			 Гра «Епоха Просвітництва: що, де, коли?»	
	Перша половина	Війна за іспанську спадщину: 1701–1714 Війна за австрійську спадщину: 1740–1748	Карл V: 1711–1740	Утворення королівства Пруссія: 1701 Палацові перевороти: 1725–1762 Єлизавета Петрівна: 1741–1761		
XVIII		Початок індустріальної революції				
	Друга половина		Політика освіченого абсолютизму		 Гра «Епоха Просвітництва: крок за кроком» Американська революція: 1775–1783 Декларація незалежності США: 1776 Конституція США: 1787 «Біль про права»: 1791	
		Семилітня війна: 1756–1763	Марія Терезія: 1741–1780	Фрідріх II: 1740–1786		Катерина II: 1762–1796
		1-ий поділ Речі Посполитої: 1772				Російсько-турецька війна: 1768–1774
Конституція Речі Посполитої: 1791 2-й поділ Речі Посполитої: 1793 3-й поділ Речі Посполитої: 1795		Йосиф II: 1780–1790		Ліквідація Кримського ханства: 1783		

§ 25. Індія та Персія

Додаткова інформація з теми

QR 25.1. Історія Тадж-Махалу.

QR 25.1. Історія Тадж-Махалу

Мавзолей Тадж-Махал, архітектор Устад-Іса та інші, друга третина XVII ст., місто Агра, Індія, фотохудожник Девід Кастор, 2008 р.

Побудований у XVII ст. Тадж-Махал — одна з найвишуканіших і найгарніших споруд світу. Символ великого кохання могольського правителя Шаха Джохана Мугала до своєї перської дружини Мумтаз Махал.

Їхній шлюб склався вдало. Правляча пара прожила разом 17 років. Персіянка затьмарила усіх жінок правителя, стала єдиною, мудрою порадицею, вірною супутницею. Однак сталася трагедія — народжуючи 14 дитину, Мумтаз Махал померла... Горю імператора не було меж. Щоб

QR-код до розділу 6.

§ 25. Індія та Персія

увічнити свої почуття він вирішив збудувати для коханої найвеличнішу усипальницю. На це витратив 22 роки, але таки постав шедевр, від якого захоплює подих і нині.

Мавзолей Тадж-Махал розташований біля індійського міста Агра. Для його спорудження запросили найвідоміших умільців із Близького Сходу та Середньої Азії. Тому в ньому гармонійно переплелися індійські, арабські та перські впливи. До комплексу, крім самої усипальниці належать фонтани та сади. Споруду облицьовали напівпрозорим білим мармуром і колись усипали дорогоцінним камінням. І до сьогодні можна спостерігати дивні ефекти: на світанку вона виглядає блідо-рожевою, вдень — білою, а в місячну ніч — посрібленою. Двері символізують вхід у рай, де посеред кам'яних квітів, поховали закоханих, які відтоді навіки разом. Адже після смерті правитель заповів поховати себе поряд.

Срібна рупія імперії Великих Моголів, карбована за правління Акбара I, напис: «Ніхто не гідний поклоніння, крім Бога, а Мухаммад є посланцем Бога»

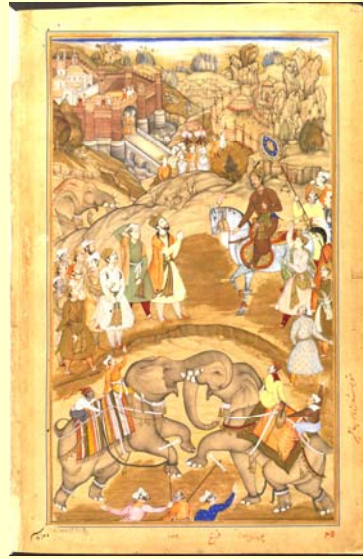
«Ворота мавзолею Акбара I Великого»,
художник Томас Даніель, містечко Сікандра, Індія, 1795 р.

Розділ 6. СХІДНИЙ СВІТ У XVI–XVIII ст.

«Акбар оглядає будівництво столиці Фатехпур Сикрі», мініатюра з «Акбар-наме» («Книги Акбара»), 1590–1596 рр.

«Акбар на прийомі в хана Кілана, губернатора міста Нагаур у 1570 році», мініатюра з «Акбар-наме» («Книги Акбара»), 1590–1596 рр.

«Падишах Джахангір вітає шаха Аббаса», художник Абу аль-Хасан, близько 1618 р.

«Єзуїти при дворі Акбара», мініатюра з «Акбар-наме» («Книги Акбара»), 1590–1596 рр.

QR-код до розділу 6.
§ 25. Індія та Персія

«Дож Маріно Грімані приймає перських послів»,
художники Карлетто і Габріеле Кальярі, 1603 р.

Міркуємо і діємо!

Розгляньте мініатюри із хроніки «Акбар-наме». Зіставте і порівняйте їх із малюнками Радзивиллівського літопису. Розкажіть, що у них спільного та чим різняться. Прочитайте текст, розгляньте ілюстрації. Розкажіть про досягнення культури Індії та Персії, що дійшли до наших днів, поповнивши світову скарбницю.

§ 26. Китай та Японія

Додаткова інформація з теми

QR 26.1. Заборонене місто.

QR 26.1. Заборонене місто

Заборонене місто з висоти пташиного лету, місто Пекін, Китай, сучасна світлина

Китай — країна, яка для багатьох здавалася недосяжною. Власне, й розвивався вона самобутньо та відособлено. Спершу відгородилися від надокучливих сусідів Великою китайською стіною, згодом від настирливих європейців — закритими кордонами. Мабуть, окремішність — визначальна національна риса китайців, адже навіть один із їхніх правителів намагався відгородитися і закритися від решти світу. Для цього збудував палацовий комплекс посеред столиці — Заборонене місто.

Його назвали забороненим, бо там нікому не дозволяли бути без згоди імператора. Кількість гостей, яким вдавалося потрапити всередину мурів, була нечисельною. Це, зокрема, найближче оточення повелителя Піднебесної. Європейці вперше побачили пекінське диво лише в XIX ст.!

Початковий палац заклали ще за династії Мін. Наступники із родини Цин оцінили задум і довели його до завершення, заховавши розкішне життя владоможців від не надто яскравого повсякдення їхніх підданих

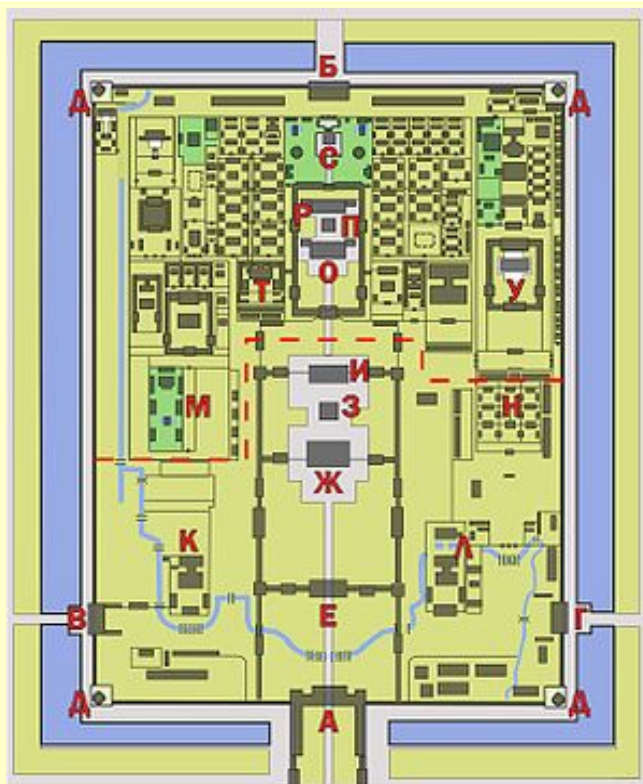
Заборонене місто вражало витонченістю. Більшість споруд змайстрували із дерева, однак використали й кам'яні елементи, зокрема мармурові. По-сучасному спроектували опалювальну систему: тепле повітря, яке нагрівали в спеціальних приміщеннях, по трубах схованих під підлогою надходило в кімнати. Різьблення по каменю, дереву виглядало вкрай майстерно та витончено. Повсюдно сяяла позолота.

QR-код до розділу 6.

§ 26. Китай та Японія

Згодом імператори покинули палацовий комплекс, переселившись в інші резиденції. Однак до XX ст. він залишався політичним центром країни.

План Забороненого міста

- А. Ворота Умень
- Б. Ворота Шеньюмень
- В. Ворота Сіхуамень
- Г. Ворота Дунхуамень
- Д. Вартові вежі
- Е. Ворота Тайхемень
- Ж. Павільйон Тайхедянь
- З. Павільйон Чжунхедянь
- И. Павільйон Баохедянь
- К. Флігель Уіндянь
- Л. Флігель Веньхуадянь
- М. Сад Цинін
- Н. Наньсаньсо
- О. Палац Цяньцінгун
- П. Палац Цзяотайдянь
- Р. Палац Куньнінгун
- С. Імператорський сад
- Т. Павільйон Янсіньдянь
- У. Палац Ніншоугун

- - - Приблизна
розмежувальна лінія між
Внутрішнім палацом
(північ) і Зовнішнім
палацом (південь)

«Чотири сезони. Осінь»,
художник Сессю Тойю,
1480-ті рр.

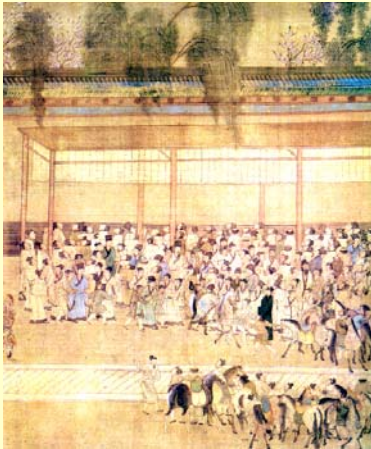
«Гілка магнолії на прямовисній
скелі», художник Чень Хуншоу,
друга чверть XVII ст.

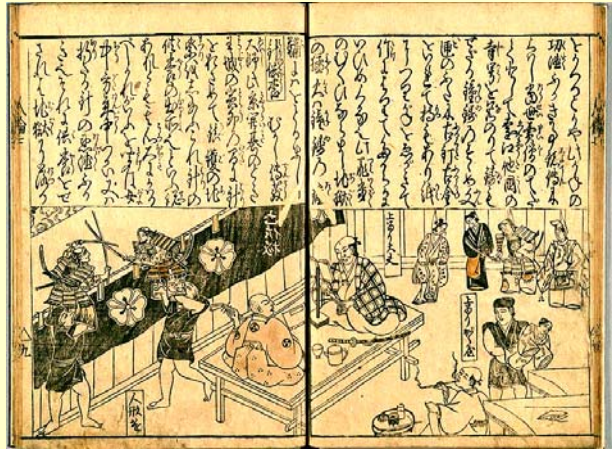
«Сосна, слива і
журавлі», художник
Шен Цюань, 1759 р.

Розділ 6. СХІДНИЙ СВІТ У XVI–XVIII ст.

«Випускники, які склали іспити, збираються біля стіни, де вивісили результати», художник Цю Ін, 1540 р.

Ляльковий театр, ілюстрація з японської книжки, 1690 р.

Скринька «кінро» для дрібних речей та фігурка «нецке», як противага-фіксатор на поясі, XVII ст.

Токуґава Ієясу, укійо-е (дереворит), художник невідомий, публікація 1873 р.

«Три листки мальви», емблема клану Токуґава

Міркуємо і діємо!

Як вам відомо, впродовж Раннього Нового часу правителі багатьох країн наказували споруджувати грандіозні палацові комплекси. Навіщо вони так чинили? Назвіть найвідоміші резиденції монархів Ранньомодерної доби. Розкажіть про досягнення культури Китаю та Японії, що дійшли до наших днів, поповнивши світову скарбницю.

Розділ 6. СХІДНИЙ СВІТ У XVI–XVIII ст.

Узагальнення за розділом 6 «СХІДНИЙ СВІТ У XVI–XVIII ст.»

	Персія	Індія	Китай	Японія
XV		1498 — відкриття морського шляху до Індії	Династія Мін	 <i>Гра «Східний світ у XVI–XVIII ст.»</i>
XVI	Династія Сефевидів 1501–1722	Династія Тимуридів 1526–1857 Великі Моголи		
XVII	Аббас I (1587–1628) 	Акбар I (1542–1605) 	Династія Цин 1636–1912	Токуґава Ієясу (1542–1616) Сьогунат Токуґава 1603–1867
XVIII			1757 початок самоізоляції	
XIX				
XX				

СЛОВНИК ОСНОВНИХ І ДОДАТКОВИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

Розділ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

Буржуазія — від французького слова «буржуазі» — «містяни»; суспільна верства, представники якої володіють капіталами та/або підприємствами, займаються комерційною діяльністю, живуть на прибутки від найманої праці.

Великі географічні відкриття — історичний процес упродовж XV–XVI ст., коли європейці здійснювали дослідницько-колонізаційні експедиції просторами Африки, Америки, Азії та Океанії.

«Зустріч цивілізацій» — образний вислів для пояснення особливостей взаємодії цивілізацій Європи, Азії та Америки внаслідок Великих географічних відкриттів.

Капіталізм — від латинського слова «капіталіс» — «головний»; суспільний лад, побудований на приватній власності на ресурси, зняряддя, підприємства, на використанні найманої праці.

Козацька доба — Ранньомодерний підперіод Нової історії України від кінця XV ст. (виникнення українського козацтва) до кінця XVIII ст. (знищення козацької державності).

Колоніальна імперія — від поєднання слів «колонія» та «імперія»; держава-імперія, яка володіє внутрішніми або зовнішніми колоніями та використовує їхні природні і людські ресурси.

Конкіста — від однойменного іспанського слова, що означає «завоювання»; завоювання європейцями народів Центральної та Північної Америки (Нового світу) впродовж кінця XV — першої половини XVI ст.

Мануфактура — від латинських слів «манус» — «рука» і «фактура» — «виготовлення»; спосіб товарного виробництва, що характеризується використанням ручної праці та поділом «операцій» між найманими робітниками.

Найманий працівник — особа, яка найнялася на роботу до приватного власника, підприємця, уклавши усну чи письмову угоду, згідно з якою отримуватиме обумовлену грошову або натуральну винагороду.

Нова історія (Новий час, Модерна доба) — від французького слова «модерн», що означає «новий», «сучасний»; період всесвітньої історії між Середньовіччям і Новітнім тривалістю від кінця XV ст. (відкриття Христофором Колумбом Америки) до початку XX ст. (розгортання Першої світової війни).

Ранній Новий час (Рання Модерна доба) — перший підперіод Нової історії (Нового часу, Модерної доби) тривалістю від кінця XV ст. (відкриття Христофором Колумбом Америки) до кінця XVIII ст. (розгортання Французької революції).

«Революція цін» — різке підвищення цін на товари, що відбулося після Великих географічних відкриттів в країнах Європи у зв'язку з масовим напливом дорогоцінних металів із Нового світу.

Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

Бароко — від португальського, іспанського, французького слів, що означають «перлина неправильної форми»; напрям у європейському мистецтві (живописі, архітектурі, скульптурі, музиці, літературі) XVI–XVIII ст., що характеризувався примхливістю та пишністю форм і оздоб.

Високе Відродження (Ренесанс) — підперіод Відродження (Ренесансу); період розквіту італійського мистецтва, що тривав упродовж кінця XV — першої чверті XVI ст. і уславився найяскравішими досягненнями, що їх вважають класичними.

Гуманізм — від латинських слів «гуманітас», «гуманус», «гомо», що означають відповідно «людяність», «людяний», «людина»; людяність; ставлення, турбота про благополуччя людини, повага до її гідності; у добу Відродження прогресивні думки, спрямовані на утвердження прав людини на земне щастя, радість, вільний вияв бажань і прагнень.

Кальвінізм — від прізвища засновника; одна з трьох основних течій протестантизму, що виникла в XVI ст. з ініціативи Жана Кальвіна в Швейцарії.

Контрреформація — від латинських слів «контра» — «проти», «всупереч» та «реформаціо» — «виправлення», «перетворення»; рух за оновлення і вдосконалення католицької церкви впродовж другої половини XVI — першої половини XVII ст.

Лютеранство — від прізвища засновника; одна з трьох основних течій протестантизму, що виникла в XVI ст. з ініціативи Мартіна Лютера в Німеччині.

Орден єзуїтів («Товариство Ісуса») — від поєднання латинських слів «ордо» — «ряд», «порядок» та «Ісус» — «Ісус»; найчисленніший католицький чернечий орден, заснований Ігнатієм Лойолою в 1534 р.

Протестантизм — від латинського «протестаціо» — «протест», «проголошення»; один із трьох (поряд з католицизмом та православ'ям) головних напрямів у християнстві, що сформувався в XVI ст. у процесі Реформації.

Релігійні війни — збройні конфлікти між прихильниками різних релігійних напрямів, течій, груп, що тривали в деяких країнах Західної Європи впродовж XVI — першої половини XVII ст. під впливом ідей Реформації та Контрреформації.

Реформація — від латинського «реформаціо» — «виправлення», «перетворення»; суспільний і релігійно-церковний рух у Європі впродовж XVI — середини XVII ст., спрямований проти католицької церкви, за повернення до істинного християнства.

Секуляризація — від латинського «секуляріс» — «світський»; 1) перетворення церковної, монастирської власності на світську; 2) вилучення чого-небудь із церковного відання і передання в цивільне; 3) звільнення від впливу церкви.

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XV–XVII ст.

Абсолютизм — від латинського «абсолютус» — «необмежений», «безумовний»; державний устрій, що утвердився в деяких ранньомодерних європейських країнах, де представницькі органи не впливали на верховну (монархічну) владу.

Абсолютна монархія — від поєднання латинського слова «абсолютус» — «необмежений», «безумовний» із грецькими «монос» — «один», «єдиний» і «архос» — «керівник», «вождь»; правління, за якого повнота державної (законодавчої, виконавчої, судової, а іноді релігійної) влади належить одній особі.

Вестфальський мир — система мирних договорів, укладених після завершення Тридцятилітньої війни 1618–1648 рр. у Європі.

Магнат — від латинського «магнус» — «великий»; можновладець, вельможа, людина високого соціального стану, шляхетського походження, великий власник, багатій, олігарх.

Меркантилізм — від французького «меркантиль» або італійського «мерканте» — «торговець»; втручання держави в господарювання (економіку); залучення в країну дорожніх металів, досягнення якнайбільшої вигоди від зовнішньої торгівлі.

Національно-визвольна війна — війна, яку веде нація (народ) із метою позбавлення від чужоземного панування, задля здобуття та створення національної незалежної держави.

Олігархічна (бюргерська) республіка — від поєднання слів: грецького «олігархія» — «влада небагатьох», німецького «бюргер» — «містянин», латинських «рес» і «публіка» — «справа громади»; форма правління (зазвичай в італійських містах), за якої влада належала впливовим родинам, а участь у виборах чи право обиратися обмежувалися майновим або суспільним становищами.

Парламентська монархія — від поєднання слів «парламент» і «монархія»; форма правління, за якої влада монарха в законодавчих, виконавчих і судових повноваженнях обмежена представницьким органом, скажімо, парламентом.

Протекторат — від латинського «протектор» — «покровитель»; форма одноосібної диктатури, що здійснюється особою, яка управляє державою до повноліття спадкоємця престолу або за надзвичайних обставин; у цьому випадку — залежність суспільства від керівника (протектора), який регулює основні питання внутрішнього життя та зовнішніх відносин держави.

Протекціонізм — від однойменних французького, англійського слова, що означає «захист», «покровительство»; дії держави, спрямовані на захист національної промисловості й сільського господарства від іноземної конкуренції способами запровадження високих мит на привізні товари, обмеження вивозу деяких товарів; сприяння опануванню зовнішніми ринками.

Революція — від латинського «революціо» — «переворот», «докорінна зміна»; переворот у житті суспільства, який призводить до ліквідації віджилого ладу й утвердження нового; зміни в якій-небудь галузі з метою її вдосконалення, докорінного перетворення.

Тридцятилітня війна — перша загальноєвропейська війна, що тривала між католицькими і протестантськими державами впродовж 1618–1648 рр.

Шляхетська (аристократична) республіка — від поєднання слів «аристократія», «шляхта», «республіка»; форма правління, за якої влада монарха спиралася на станово-представницький орган, своєрідний парламент, куди входили «депутати» від духовництва, землевласників, містян (купців, ремісників).

Шляхтич — від німецького слова «шляхте» — «рід», «плем'я»; представник привілейованої верстви у Великому князівстві Литовському, Королівстві Польському і в українських землях; повноправний громадянин держави.

Розділ 4. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ. ДЕРЖАВИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ в XVII–XVIII ст.

«Вільна заборона» (Liberum veto) — від латинськомовного словосполучення; упродовж 1652–1791 рр. право депутата польського сейму зупиняти обговорення того чи іншого питання, якщо це розходилося з його інтересами; одноставність ухвалення рішень.

Земський собор — від поєднання російських слів «земський» — «загальнодержавний» і «собор» — «зібрання»; в середині XVI — наприкінці XVII ст. збори представників різних верств населення Московії для вирішення політичних і господарських питань.

Киримли (кримці) — від однойменного кримськотатарського слова; східноєвропейський тюркський народ, що історично сформувався та проживає на території Криму.

Опричнина — від російського слова «опріч» — «окрім»; 1) території, землі, виокремлені із загальнодержавних в особливе управління та в особисту власність царя; 2) каральні заходи, що в XVI ст. здійснювались із наказу Івана IV Грозного для зміцнення царської влади в Московії..

Самодержавство (абсолютизм) — від поєднання слів «сам» — «один» і «державець» — «правитель»; у Московії–Росії — правління, за якого вся влада (законодавча, виконавча, судова) належала царю (імператору); в країнах Європи — абсолютизм.

Сарматизм — від іранського слова «саоромант» — «сармат»; у XVI–XIX ст. погляди, що виникли в Речі Посполитій про походження панівних верств від стародавніх сарматів, та впливали на характер, життя, поведінку і навіть зовнішній вигляд шляхти.

Смутний час — період династичної кризи в історії Московського царства впродовж 1598–1613 рр., коли відбувалися дворцеві перевороти, повстання, воєнні конфлікти із сусідніми державами.

Церковний розкол — 1) відокремлення частини церкви чи її розподіл на самостійні відгалуження через розбіжності у віровченнях; 2) розкол московитської церкви, що відбувся в ході реформ патріарха Никона впродовж 1650–1660-х рр.

Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

Енциклопедисти — від однойменних французького чи англійського слів, що означають «упорядники енциклопедії»; учені, які брали участь у створенні «Енциклопедії, або Тлумачного словника наук, мистецтв та ремесел» (1751–1780 рр.) за редакцією французьких мислителів Дені Дідро і Жана-Лерона д'Аламбера; люди, які виявляють глибокі різнобічні знання.

Класицизм — від латинського слова «классікус» — «зразковий», «взірцевий»; напрям у європейському мистецтві XVII — початку XIX ст., що характеризувався своєрідним «поверненням» до традицій і здобутків античності.

Масон — від однойменних французького або англійського слів, що означають «каменярь», «муляр»; вільнодумець; представник таємного релігійно-етичного руху, де поєднувалися прагнення до морального вдосконалення з традиційними політичними поглядами.

Освічений абсолютизм — від поєднання однойменних слів; політика правителів низки європейських держав (Іспанії, Португалії, Данії, Швеції, Священної Римської імперії, Пруссії, Австрії, Російської імперії), що в другій половині XVIII ст. здійснювалася під впливом ідей Просвітництва й полягала в оновленні, осучасненні суспільного устрою, законодавства, господарства, судочинства, церкви й культури.

Промислова (індустріальна) революція (переворот) — від поєднання однойменних слів; перехід від доморобного, ремісничо-мануфактурного до фабрично-заводського виробництва; впровадження в економіку техніки й механізмів, що замінили ручну працю людей; створення машинобудівної галузі.

Просвітництво — від поєднання слів «світло», «освіта», «освіченість»; у деяких країнах період («доба розуму», друга половина XVII — XVIII ст.) формування світогляду та поведінки, що базуються на цінностях розуму, свободи, рівності.

Розділ 6. СХІДНИЙ СВІТ У XVI–XVIII ст.

Політика самоізоляції — від китайського «хайцзинь» — «закриті моря» та японського «сакоку» — «країна в ланцюгах»; обмеження міжнародних контактів, приватної морської торгівлі та інші, що їх впродовж XIV — середини XIX ст. запровадили Китай і Японія для забезпечення спокою на власних територіях, уникнення конфліктів з чужоземними державами.

Самурай — від японського «сабурай» — «слуга»; воїн; елітний воїн, представник військової верстви японського суспільства; землевласник, який перебував на військовій службі; ймовірно, провінційний володар або його васал.

Сьоґунат — від японського «бакуфу» — «уряд у наметі»; правління в Японії, за якого виконавча влада належала військовим (самураям), що їх очолював верховний командувач (сьоґун).

СИНХРОНІСТИЧНА ТАБЛИЦЯ «У СВІТІ — НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ»

У той час, коли...

Тоді...

у світі

Кінець XV — перша чверть XVI ст. — період Високого Відродження в Європі

Кінець XV–XVIII ст. — Ранній Новий (Модерний) час (доба)

XVI–XVIII ст. — період бароко в Європі

Друга половина XVII — XVIII ст. — поширення Просвітництва в Європі

Друга половина XVIII ст. — упровадження «освіченого абсолютизму» в деяких державах Європи; початок промислового перевороту в Англії

Кінець XVIII — початок XX ст. — Новий (Модерний) час (доба)

на теренах України

Кінець XV — перша чверть XVI ст. — початок Козацької доби, проникнення впливів Відродження

Кінець XV–XVIII ст. — Козацька доба

Середина XVII — кінець XVIII ст. — період козацької держави — Війська Запорозького (Гетьманщини)

Друга половина XVII — XVIII ст. — існування української держави — Війська Запорозького (Гетьманщини)

Друга половина XVIII ст. — ліквідування Російською імперією української держави — Гетьманщини

Кінець XVIII — початок XX ст. — українське національне відродження

У той час, коли...

Тоді...

у світі

1449 р. — становлення Кримського ханства

1478 р. — визнання Кримським ханством васальної залежності від Османської імперії

1492 р. — перша подорож Христофора Колумба до Північної Америки

1497–1498 р. — перша океанічна подорож Васко да Гама в Індію

на теренах України

1452 р. — ліквідація Волинського удільного князівства

1471 р. — ліквідація Київського удільного князівства

1492 р. — одна з перших писемних згадок про українських козаків у листі кримського хана Менглі I Гірея до Великого князя Литовського Олександра

1494 р. — ймовірне надання магдебурзького права місту Київ

1501–1722 рр. — період правління династії Сефевидів у Персії

1516–1556 рр. — період правління імператора Карла V в Іспанії, Священній Римській імперії, Австрії, в інших країнах та провінціях Європи

1517 р. — початок Реформації в Європі після оприлюднення Мартіном Лютером «95 тез...»

1517–1518 рр. — іспанські конкістадори під командуванням Франсіско Ернана де Кордобі підкорювали народ майя

1519 р. — іспанські конкістадори під командуванням Фернандо Кортеса розпочали підкорення держави ацтеків

1519–1521 рр. — перша навколосвітня подорож Фернана Магеллана й Себастьяна ель Кану

1524–1525 рр. — період селянської війни в Німеччині

1526–1857 рр. — існування держави Великих Моголів

1532 р. — іспанські конкістадори під командуванням Франсіско Пісарро розпочали підкорення країни інків

1542–1605 рр. — правління Акбара I Великого в державі Великих Моголів

1547 р. — становлення Московського царства

1569–1772 рр. — перебування більшості західноукраїнських територій та Правобережжя у Речі Посполитій

1514 р. — перемога литовсько-руського війська, очолюваного Костянтином Острозьким, над московитами в битві біля міста Орша

1517 р. — білоруський майстер Франциск Скорина заснував друкарню в місті Прага, де видав «Псалтир» і «Біблію руську» кириличним шрифтом

1519 р. — біля містечка Сокаль (нині Львівської області) відбулося бойове зіткнення між литовсько-польським військом, очолюваним Костянтином Острозьким, та ордою Кримського ханства

1526 р. — введення в дію першого Литовського статуту;

1529 р. — перша документальна згадка про появу опришків у Карпатах

Середина XVII — XVIII ст. — існування української держави Війська Запорозького (Гетьманщини)

1532 р. — місто Бахчисарай стало резиденцією кримськотатарського правителя і столицею Кримського ханства

1547 р. — створення священником, малярем Олексієм Горошковичем ікони «Успіння Богородиці»

1555 р. — укладення Аугсбурзького релігійного миру в Священній Римській імперії

1558–1603 рр. — період правління Єлизавети I в Англії

1562–1598 рр. — період релігійних воєн у Франції

1566 р. — початок національно-визвольної війни в Нідерландах

1569 р. — укладення Люблінської унії, утворення Речі Посполитої

1572 р. — у Франції винищення католиками гугенотів напередодні дня Святого Варфоломія

1579 р. — укладення Утрехтської унії, утворення Об'єднаних провінцій Нідерландів

1581 р. — проголошення незалежності Об'єднаних провінцій Нідерландів

1587–1628 рр. — правління Аббаса I Великого в Персії

1598 р. — ухвалення Нантського едикту про віротерпимість у Франції

1603–1867 рр. — період сьогунату Токуґава (Едо) в Японії

1618 р. — початок Тридцятилітньої війни в Європі

1556 р. — заснування Дмитром Вишневецьким (Байдою) першої Січі на острові Мала Хортиця

Друга половина XVI — початок XVII ст. — виникнення запорозького козацтва, зростання його впливу в Речі Посполитій

1566 р. — уведення в дію другого Литовського статуту

1569 р. — укладення Люблінської унії; входження Брацлавського, Волинського, Київського (з 1618 р. — Чернігівського) воєводств до складу Речі Посполитої

1572 р. — розпорядженням короля Сигізмунда II Августа укладено перший реєстр козаків

1578 р. — утворення слов'янсько-грецько-латинської колегії в місті Острог; страта кошового отамана Івана Підкови за наказом польського короля

1581 р. — видання Іваном Федоровичем Біблії в місті Острог

Кінець XVI — початок XVII ст. — розгортання козацько-селянських повстань та військових морських походів запорожців

1596 р. — припинення козацько-селянського повстання, очолюваного Северином Наливайком; ухвалення Берестейської церковної унії, утворення Української греко-католицької церкви

Середина XVI — кінець XVIII ст. — перебування українських земель у складі Речі Посполитої, сусідніх держав

1618 р. — похід козаків, очолюваних гетьманом Петром Конашевичем-Сагайдачним, проти Московії

1624–1642 pp. — період урядування першого міністра Армана Жана де Рішельє у Франції

1636–1912 pp. — період династії Цин в Китаї

1643–1715 — період правління короля Луї XIV у Франції

1648 p. — укладення Вестфальського миру, закінчення Тридцятилітньої війни в Європі

19 травня 1649 p. — проголошення Англії республікою

1678 p. — здійснення турецько-татарською армією другого Чигиринського походу, зруйнування гетьманської столиці

1683 p. — розгром біля міста Відень турецької армії польсько-австрійсько-німецько-українським військом

1689 p. — ухвалення «Білля про права» в Англії

1700–1721 pp. — розгортання московитсько-шведської Північної війни

1701 p. — проголошення Королівства Пруссія в результаті об'єднання Бранденбургу та Пруського герцогства

1721 p. — проголошення Російської імперії

1625–1638 pp. — розгортання козацько-селянських повстань під командуванням Марка Жмайла, Тараса Федоровича, Івана Сулими, Павла Павлюка, Якова Острянина, Дмитра Гуні

Кінець XVIII — початок XX ст. — перебування українських земель у складі Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперій

1648–1710 pp. — утворення та боротьба за існування української держави — Війська Запорозького (Гетьманщини); **1710 p.** — ухвалення гетьманом Пилипом Орликом «Конституції...» Війська Запорозького

1648 p. — початок національно-визвольної війни українського народу проти Речі Посполитої

8 серпня 1649 p. — укладення Зборівського договору з Річчю Посполитою, утворення держави Війська Запорозького (Гетьманщини)

1681 p. — укладення турецько-московитської Бахчисарайської угоди, за умовами якої поділили українські терени

1687 p. — початок гетьманування Івана Мазепи

1708–1709 pp. — укладання українсько-шведського союзу, військовий виступ гетьмана Івана Мазепи проти Московії

1701 p. — надання Києво-Могилянській колегії статусу академії

1722–1727 pp. — урядування Малоросійської колегії в Гетьманщині

1725–1762 pp. — період палацових переворотів у Росії	1727–1734 pp., 1750–1764 pp. — гетьманування відповідно Данила Апостола та Кирила Розумовського
1740–1780 pp. — правління Марії-Терезії в Австрійській імперії	1772 p. — здійснення першого поділу Речі Посполитої, включення земель Галичини до австрійських володінь
1740–1786 pp. — правління Фрідріха II в Королівстві Пруссія	1775 p. — ліквідація російською імператрицею Катериною II Запорозької Січі
1741–1761 pp. — правління Єлизавети Петрівни в Російській імперії	1734–1750 pp. — порядкування російського «Правління гетьманського уряду» в українській державі
1756–1763 pp. — розгортання Семилітньої війни в Америці, в Європі, Африці, в Індії та на Філіппінських островах	1764 p. — ліквідація російською імператрицею Катериною II гетьманської посади
1762–1796 pp. — правління Катерини II в Російській імперії	1764–1785 pp. — ліквідування Російською імперією української державності
1775–1783 pp. — розгортання війни за незалежність Сполучених Штатів Америки (США)	1775 p. — ліквідування за наказом російської імператриці Катерини I Запорозької Січі
4 липня 1776 p. — ухвалення Декларації незалежності США	1775 p. — заснування Задунайської Січі
1780–1790 pp. — правління Йосифа II в Австрійській імперії	1783 p. — закріпачення Росією селян Лівобережної та Слобідської України
1783 p. — приєднання Криму до Російської імперії	1783 p. — ліквідація Росією козацького військового устрою на українському Лівобережжі
1787 p. — ухвалення Конституції США	1788 p. — створення росіянами Війська вірних козаків Чорноморських
1791 p. — ухвалення «Білля про права», що доповнив Конституцію США	1791 p. — укладення російсько-турецького Яссського миру, остаточне захоплення Росією Криму та українських територій між річками Південний Буг і Дністер
3 травня 1791 p. — ухвалення Конституції Речі Посполитої	1793 p. — здійснення другого поділу Речі Посполитої, входження Київщини, Брацлавщини, Поділля та Східної Волині до складу Російської імперії
1794 p. — розгортання польського національно-визвольного повстання під командуванням Тадеуша Костюшка	1795 pp. — здійснення третього поділу Речі Посполитої; входження Західної Волині до складу Російської імперії

Параграф	Назва гри. Гіперпосилання
1	Гра «На зміні епох» (Знайти пару) https://is.gd/sXnalh
2	Гра «ВГВ: Куди? Коли? Хто?» (Знайти слова) https://is.gd/CDmmN7
3	Гра «Конкіста» (Класифікація) https://is.gd/mlHNP2
4	Гра «Після ВГВ...» (Кросворд) https://is.gd/0DLPmp
Узагальнення. Гра «На світанку ранньомодерної доби» (Знайти пару) https://is.gd/Chn2xl	
Узагальнення. Гра «Крок за кроком» (Упорядкування) https://is.gd/2rUQRI	
5	Гра «Гуманізм. Відродження» (Кросворд) https://is.gd/HnPHZn
6	Гра «Реформація»(Знайти слова) https://is.gd/qQdyXV
7	Гра «Контрреформація» (Знайти пару) https://is.gd/TrAtPQ
8	Гра «Культура бароко і наука» (Парочки) https://is.gd/1fj3CL
Узагальнення. Гра «Бароко» (Класифікація) https://is.gd/TiNIP	
Узагальнення. Гра «Відродження та Реформація» (Знайти пару) https://is.gd/O4Ry1f	
Узагальнення. Гра «Реформація та Контрреформація» (Класифікація) https://is.gd/0yxUnt	
Узагальнення. Гра «Високе Відродження» (Класифікація) https://is.gd/LuvrQn	
9	Гра «Абсолютизм у Франції» (Знайти пару) https://is.gd/egCx9P
10	Гра «Володіння Габсбургів» (Знайти пару) https://is.gd/5FUaeW
11	Гра «Нідерланди» (Знайти пару) https://is.gd/2N9dt9
12	Гра «Англія» (Упорядкування) https://is.gd/oiVNe6
13	Гра «Річ Посполита-1» (Знайти слова) https://is.gd/i6grsd
14	Гра «Тридцятилітня війна» (Знайти пару) https://is.gd/ysJtJ8
Узагальнення. Гра «Держави Західної Європи: що звідки?» (Класифікація) https://is.gd/PAm6t8	
Узагальнення. Гра «Держави Західної Європи: ХТО звідки?» (Класифікація) https://is.gd/BsIM1g	
Узагальнення. Гра «Держави Західної Європи: крок за кроком» (Упорядкування) https://is.gd/f3vEw4	
15	Гра «Османська імперія» (Кросворд) https://is.gd/YFetHf
16	Гра «Кримське ханство» (Знайти слова) https://is.gd/8Q0ZUU
17	Гра«Московське царство» (Знайти пару) https://is.gd/GNYq7n
18	Гра«Річ Посполита-2» (Знайти пару) https://is.gd/jcAnA1
Узагальнення. Гра «Держави Східної Європи: крок за кроком» (Упорядкування) https://is.gd/fJf16P	
Узагальнення. Гра «Держави Східної Європи: хто, що, де?» (Класифікація) https://is.gd/eQkN9J	
19	Гра«Просвітництво. Промислова революція» (Кросворд) https://is.gd/aVQ57J
20	Гра«Австрійські володіння Габсбургів» (Класифікація) https://is.gd/7BXTOr
21	Гра«Королівство Пруссія» (Знайти пару) https://is.gd/x9mccgW
22	Гра«Російська імперія» (Пазл) https://is.gd/g1vhrP
23	Гра«Міжнародні відносини» (Знайти пару) https://is.gd/qnm0l2
24	Гра«США» (Знайти слова) https://is.gd/kkX9ve
Узагальнення. Гра «Епоха Просвітництва: крок за кроком» (упорядкування) https://is.gd/SSzVSC	
Узагальнення. Гра «Епоха Просвітництва: що, де, коли?» https://is.gd/0mAtuA	
25	Гра«Індія та Персія» (пазли) https://is.gd/kz5uXW
26	Гра«Китай та Японія» (пазли) https://is.gd/LqSg8j
Узагальнення. Гра «Східний світ у XVI–XVIII ст.» (класифікація) https://is.gd/sieBpD	